

jaargang 39 - prijs € 5,70 - juni 2008

5

Burgerschap
Examens 2008
Leermiddelen

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

INHOUD

- 4** **Waarom welke burger?**
Opvattingen over burgerschap
- 8** **Vernieuwd vmbo-examen: goed te doen**
Evaluatie vmbo-examen Maatschappijleer 2008
- 11** **Een brug te ver?**
Evaluatie havo-examen Maatschappijleer 2008
- 15** **Er kwam eens een ambassadeur met een voorstel...**
Evaluatie vwo-examen Maatschappijleer 2008
- 18** **De ene migrant is de andere niet**
Leo Lucassen pareert Grom
- 20** **Liever tickets dan cursusfeest**
Studiebezoek aan Marokko
- 22** **Staatssecretaris zoekt het hogerop met de NVLM**
Uitreiking Profielwerkstukprijs
- 25** **Van kwartetspel tot YouTube**
Honderden leermiddelen voor Maatschappijleer

RUBRIEKEN

- 3** **Geknipt & geschoren**
- 24** **Grom**
- 33** **NVLM**
- 34** **Signalementen**

Misschien bent u, fris terug van vakantie, helemaal gericht op het komende schooljaar en zijn de examens van 2008 al een vage herinnering geworden. Dan frist *Maatschappij & Politiek* uw geheugen op, want voor dit nummer hebben we collega's van u gevraagd de onderscheiden examens van kritisch commentaar te voorzien.

Een terugkerend punt van kritiek in veel commentaren is het taalgebruik in bronteksten en vragen. Dat zou soms te moeilijk zijn, in die zin dat ze woorden bevatten die niet (meer) tot het vocabulaire van de gemiddelde leerling behoren, onderscheiden naar onderwijstype en -niveau. Weliswaar mogen sommige (vmbo-)leerlingen tijdens hun examen een (digitaal) woordenboek raadplegen, maar als ze dat doen blijken ze van de regen in de drup te komen (zie het commentaar bij de vmbo-examens). Want ook het woordenboek blijkt in woordomschrijvingen taalgebruik te hanteren, waarvoor die leerlingen een woordenboek nodig hebben. Misschien is het een goed idee om examens vooraf door te vlooiën op woorden die moeilijkheden kunnen veroorzaken en die, in een woordenlijstje toegevoegd aan het examen, van begrijpelijke omschrijvingen te voorzien.

Veel examencommentaar in dit nummer dus, maar dat is niet alles. Voor de zomer berichtte *Maatschappij & Politiek* al over de discussie rond burgerschapscompetenties in het mbo. Broer van der Hoek plaatst die in het perspectief van visies op burgerschap, daarmee die discussie tegelijkertijd over de grenzen van louter het mbo heen tillend. Wolter Blankert was in Marokko en deed daar verrassende waarnemingen in het onderwijs en Hessel Nieuwelink bestreed de ontleding door met zichzelf te beginnen en schreef een bespreking van (vak)literatuur in de hoop dat die ook haar weg naar uw boekenplank zal vinden.

Hans van der Heijde

Opvang en opvoeding

Een meerderheid van de basisschoolbesturen ziet de voor- en naschoolse opvang niet als een schooltaak. Dat blijkt uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Ruim tweederde van de besturen vindt de kinderopvang geen taak voor de school, ondanks dat ze sinds vorig jaar verplicht zijn die te verzorgen.

De opvang tussen de middag wordt door bijna driekwart van de basisschoolbesturen wel tot de reguliere taken gerekend.

Verder vindt 80 procent van de besturen van zowel basisscholen als middelbare scholen dat ze kinderen moeten opvoeden. Ook vinden scholen het volgens het onderzoek van het SCP belangrijk om te zorgen voor veiligheid, het opvangen van lastige leerlingen en het voorkomen van voortijdige schoolverlaters.

(Bron: NOS Teletekst, 8 juli 2008)

Wiskundeprijs

Het vmbo van ISW Sweelincklaan in 's-Gravenzande heeft met het project *Gemeentepolitiek* de Wiskunde Scholenprijs gewonnen. Deze nationaal hoog aangeschreven prijs wordt jaarlijks uitgereikt door het Freudenthal Instituut, Institute for Science en Mathematics (Universiteit van Utrecht).

Het project komt er op neer dat drie vakken nauw samenwerken, waardoor leerlingen de samenhang tussen de verschillende vakken ontdekken.

Aan het begin van het project krijgt iedere leerling een eigen, voor de gemeente Westland relevante maatschappelijk probleem toegewezen, zoals veiligheid op straat, strandgebruik, een nieuw winkelcentrum in 's-Gravenzande of zwemonderwijs. Bij het vak Maatschappijleren leren de leerlingen onder woorden te brengen waarom iets een maatschappelijk probleem is. Ook krijgen ze inzicht in gemeentepolitiek en gaan ze over een aantal onderwerpen met elkaar in debat. Bij het vak Nederlands maken ze een enquête in verschillende vormen over hun probleem. De verwerking van 25 ingevulde enquêtes heeft plaats bij het vak Wiskunde.

(Bron: AD, 10 juli 2008)

Chaos bij inkopen schoolboeken

De juridische chaos die scholen vreesden bij de invoering van gratis boeken in het voortgezet onderwijs, lijkt al uitgebroken. Tot nu toe hebben twee scholen een aanbestedingsprocedure doorlopen, en allebei zijn ze in juridisch gekrakeel gestrand. Het Fontanus College in Barneveld trok enkele weken geleden zijn aanbesteding in omdat juridische problemen werden voorzien en half juli vernietigde de Roermondse rechtbank de aanbesteding van de Onder-

wijsgemeenschap Venlo & Omstreken (OGVO).

Volgens Chrit de Koning, bestuurslid van OGVO, had de aanbesteding een waarde van 1,5 miljoen en was het uitgeverij Malmberg die won. Twee boekhandelaren stapten echter naar de rechter. Die oordeelde in kort geding dat de offerte van Malmberg na de sluitingsdatum nog was veranderd, en vernietigde daarom de gunning.

Voor de school zat er slechts één lichtpuntje in de uitspraak. De rechter vond dat de school niet kon wachten tot een complete aanbesteding opnieuw was doorlopen. In dat geval zouden de 5.800 leerlingen maanden zonder boeken zitten. Volgens het Europees recht moet er worden aanbesteed, volgens de rechter hoeft het niet. Voor september 2009 moet de procedure wel weer helemaal opnieuw.

Met ingang van september 2009 moeten scholen hun leerlingen gratis boeken verschaffen. Bijna alle scholen zullen daarvoor moeten aanbesteden. Zij krijgen per leerling 316 euro. De aanbestedingen van Venlo en Barneveld lopen hierop vooruit.

De scholen waren vanaf het begin tegen. Sjoerd Slagter, voorzitter van de scholenorganisatie VO-raad: 'Onze vrees was dat dit alleen maar juridisch gedonder zou opleveren. De staatssecretaris roept steeds dat dat wel zal meevallen, maar wij zien dat onze vrees meteen al is bewaarheid.'

(Bron: *de Volkskrant*, 19 juli 2008)

Waarom welke burger?

BROER VAN DER HOEK

Op veel plaatsen in het onderwijs wordt nagedacht over de opdracht om iets aan burgerschapsvorming te doen. Het is evenwel niet altijd duidelijk wat daar nu precies mee moet worden gevormd en dus ook niet hoe dat moet gebeuren. In zijn zoektocht naar inhoudelijke invulling van burgerschap laat Broer van der Hoek u nader kennismaken met verschillende opvattingen en zorgen.

Wat voor burgers willen we en waarom willen we die burgers dan? Is de samenleving veranderd en moeten we daarom toekomstige burgers daar beter op voorbereiden? Worden maatschappelijke problemen opgelost als die burgers zich maar anders zouden kunnen of willen gedragen? Welke problemen zijn dat dan en wat moeten de burgers daarvoor dan weten, kunnen en willen? Die vragen eisen een visie op burgerschap. Zonder een dergelijke visie wordt burgerschapsvorming al snel aanpassingsgericht onderwijs. In dit artikel zullen daarom enkele opvattingen over burgerschap worden belicht.

Historie

De term *burgerschap* kwam op aan het einde van de middeleeuwen, toen de vierde stand – de vrije burgers – zich in gilden organiseerde, waarbij het, volgens de Engelse socioloog T.H. Marshall in zijn lezing *Citizenship and social class* uit 1949, om een burgerschap van waarborgen ging. In de achttiende eeuw ontwikkelde burgerschap zich in de richting van burgerrechten (met name liberale vrijheidsrechten), in de negentiende eeuw kwamen daar de politieke rechten (kiesrecht) bij. De politieke filosofie plaatste dat in het perspectief van de relatie tussen individu en staat. Marshall voegde daar aan toe dat het bij de verhouding tussen staat en individu ook om de relatie met de gemeenschap, en dus ook om sociale rechten gaat.¹ Een belangrijke vraag wordt dan de rol van de verzorgingsstaat: bij sociale rechten kan men aan recht op participatie denken. Op de belangrijkste vraag wat dan volwaardig burgerschap is, geeft Marshall geen expliciet antwoord.² Zijn onderscheid in soorten rechten keert echter terug in veel opvattingen over burgerschap. In Nederland heeft met name Herman van Gunsteren opvattingen over burgerschap geïnventariseerd, onder andere in een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 1992. Daarin ging het vooral om zorgen over de verzorgingsstaat en een calculerende burger die claimde, de gemeenschap daarbij *vergetend*. Moest de burger zich meer bewust worden van zijn verantwoordelijkheden en plichten?

Burgerschapsopvattingen

In de wetenschappelijke literatuur wordt een aantal typen *burgerschap* onderscheiden. Van de drie burgerschapstheorieën die vaak worden onderscheiden, maakt Van Gunsteren er vier.

1. De *liberale* opvatting: de burger wordt voorgesteld als een calculerend individu die voorkeuren en rechten heeft. Burgerschap is een middel om voor zichzelf op te komen en dus eigenlijk om het eigen voordeel te vergroten. Men heeft een denkbeeldig contract met de overheid en moet daarbij goed weten wat de spelregels zijn, waarbinnen men de voor hem meest voordelige weg kan uitstippelen. De nadruk ligt op individuele rechten en plichten.
2. De *communitaristische* opvatting: hierbij wordt benadrukt dat burgerschap altijd pas binnen een historisch gegroeide gemeenschap vorm krijgt. Gemeenschapsdenken en het besef deel van een groter geheel te zijn, bepalen de loyaliteit jegens die gemeenschap. Dat gemeenschapsgevoel en die loyaliteit lijken zowel doel als middel te zijn. Burgerschap heeft te maken met het behoren tot een gemeenschap: die gemeenschap vraagt een bepaalde bijdrage en vormt ook het waarde- en normbesef. Men is pas burger binnen een gemeenschap.
3. De *republikeinse* opvatting: deze kan als een specifieke invulling van het communitarisme worden gezien. De publieke zaak, die van het eigen land, moet worden gediend. Vaderlandsliefde, moed, discipline en staatsmanschap zijn deugden die nadruk verdienen. Ze zijn van belang omdat een individu door de publieke zaak te dienen zijn burgerschap vervult. Het gaat om loyaliteit aan het eigen land en de publieke zaak.

De betrokken burger wil worden geïnformeerd en gehoord en wil participeren (Foto: Europese Unie).

Noten

1. 'Dat de driehoeksverhouding tussen staat, individu en gemeenschap centraal staat, volgt uit zijn uitgangspunt dat het bij burgerschap uiteindelijk gaat om volwaardig lidmaatschap van de samenleving (*full membership of society*).', in: D. van Houten, *De standaardmens voorbij*, 1999, p.42.
2. Deelnemen aan het gemeenschapsleven? Ook daar stellen we ons allemaal echter niet hetzelfde bij voor. Welke gemeenschap: de lokale, de nationale, of de Europese zoals in het Verdrag van Maastricht (1992) werd voorgesteld?
3. Ik hoor vaak dat werken aan burgerschapsvorming vanuit een geloofsopvatting nog een vijfde zou zijn, maar misschien is dat een specifieke invulling van de communitaristische opvatting.
4. Binnen de leerstoel Actief Burgerschap doet Evelien Tonkens onderzoek naar verschillende invullingen van actief burgerschap, waarbij ze in haar rede *De bal ligt bij de burger*

Van Gunsteren heeft op alle drie opvattingen kritiek, omdat de sociale condities waarbinnen ze passen niet meer bestaan. Hij komt daarom met een vierde opvatting.

4. De *neorepublikeinse* opvatting: deze past bij een maatschappij die we nog niet kennen (*The Unknown Society*). In de toekomstige samenleving worden relaties steeds complexer, er is geen sprake meer van homogeniteit, mensen stellen een eigen identiteit samen in een meer pluralistische samenleving. Hoe gaat men met pluraliteit en diversiteit om? Dat wordt de vraag waar de burger mee bezig is en waarmee hij zijn burgerschap ontwikkelt. Het gaat niet om consensus, maar om het kunnen omgaan met die verschillen. Iedereen moet daarvoor toegang tot de politiek en samenleving hebben, zodat hij daar zijn eigen identiteit kan ontwikkelen. Dat leidt tot een soort van lotsverbondenheid: omdat alle mensen hun eigen identiteit moeten samenstellen en hun eigen weg moeten vinden in het omgaan met anderen die verschillend zijn. Burgers zitten niet opgesloten in een bepaalde historisch opgelegde identiteit, maar kiezen die op grond van zelfgekozen argumenten. Belangrijk is dat ze daarbij respect kunnen opbrengen voor de argumenten en keuzen van burgers die anders zijn.

Deze opvattingen verschillen in het waar en op welke wijze burgers moeten worden gevormd.³ Is identiteitsvorming een privézaak of iets dat via participatie aan de eigen gemeenschap of de publieke sfeer tot stand komt? Ook over wat de taak van de burger wordt (van rechten en plichten invullen tot dienstbaar zijn) en over diens loyaliteiten wordt verschillend gedacht.⁴

Probleem

Wat is eigenlijk het probleem? In de literatuur worden meerdere maatschappelijke contexten of problemen aangegeven. Deze vragen om een oplossing via bepaalde invullingen van burgerschap. Ook hier worden weer verschillende onderscheiden en begrippen genoemd die niet steeds hetzelfde inhouden, maar soms verschillende problemen blijken aan te duiden. Onderstaande zorgen zouden kunnen worden onderscheiden:⁵

1. Zorg om *politieke betrokkenheid*.⁶ De burger moet (weer) bij de politiek worden betrokken.
2. Zorg om een voortschrijdend *individualisme*. Hoe staat het dan met plichten ten opzichte van anderen en de gemeenschap, en met verantwoordelijkheden, als burgers vooral met eigen rechten bezig zijn en voor zichzelf opkomen? Omdat mensen steeds meer bezig zijn met hun eigen individuele leven, zouden burgers zich minder verantwoordelijk voelen voor andere burgers en de gemeenschap. *Binding of cohesie* zijn vaak begrippen die in stelling worden gebracht.
3. Zorg om *globalisering*. Het kan daarbij gaan om de zorg over de gevolgen van de multiculturele samenleving, maar ook over de gevolgen van het wegvallen van nationale grenzen bij het ontstaan van de wereldmarkt op diverse terreinen.

onderscheid maakt tussen de verantwoordelijke burger, de zorgzame burger, de fatsoenlijke burger en de beraadslagende burger. Daarbinnen kan natuurlijk steeds weer de vraag worden gesteld: 'Waarvoor verantwoordelijk, waarvoor zorgen, wat is fatsoen, waarover en hoe beraadslagen?'

5. Op grond van bijvoorbeeld hetgeen Evelien Tonkens bijvoorbeeld aan onderscheidingen in haar publicaties over actief burgerschap aanbrengt.
6. Om een verschil aan te geven: de ene schrijver maakt zich zorgen over de apathie van de kiezer en de kloof tussen burger en bestuur, de andere auteur over de ondemocratische krachten in de samenleving, en weer een ander over de te kleine afstand tussen politici en burgers.

4. Zorg om de *verzorgingsstaat*. In de verzorgingsstaat is/was altijd een bepaalde vorm van solidariteit georganiseerd. Een overheid die minder aan sociale zekerheid en zorg uitgeeft en meer aan lokale overheden en particuliere sector overlaat, roept zorgen op. Het gaat om vragen rond solidariteit en de vitaliteit van de samenleving.

Elk van die vier zorgen vraagt niet alleen een bepaalde visie op burgerschap, maar ook om bepaalde competenties van burgers: vraagt bijvoorbeeld de zorg om de verzorgingsstaat om een burger die meer solidair is of om een burger die zelf beter is voorbereid op die nieuwe, afgeslankte verzorgingsstaat, en wat heeft die burger dan nodig aan kennis, vaardigheden of houding?

Andere onderscheidingen

Ook Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) wijst op verschillende typen burgerschap. Zo onderscheidt Jeroen Bron in *Een basis voor burgerschap* (2006) drie typen: (i) individualistisch burgerschap waarbij het eigenbelang centraal staat; (ii) aanpassingsgericht burgerschap waarbij het aanpassen aan de gemeenschap waarvan men deel uitmaakt centraal staat; (iii) kritisch democratisch burgerschap: vanuit een aantal universele waarden moet de burger kritisch staan ten opzichte van zowel (i) als (ii). Hij neemt dit over van Wiel Veugelers die deze drie typen als elkaar aanvullende vormen van burgerschap ziet, waarbij burgerschapsvorming dus bepaalde accenten kan leggen.

Toch lijkt een dergelijk onderscheid van een heel andere orde te zijn dan de hierboven onderscheiden visies, omdat binnen elke opvatting deze typen weer zouden kunnen worden onderscheiden.

Visie

Elke invulling van burgerschapsvorming zal eerst stil moeten staan bij een visie op burgerschap. Waarom wil men welke burgers gaan vormen? De vraag welke maatschappelijke zorgen en visies op burgerschap impliciet of expliciet uit het brondocument naar voren komen, zou een startpunt kunnen zijn voor het overdenken van die vragen.

Vanuit het perspectief van de competentiegerichte aanpak moet vervolgens worden onderzocht welke ruimte het benoemen van kerntaken binnen de algemene competenties verschaft. Werken aan meningsvorming en analysevaardigheden zegt tenslotte nog weinig over waar men de leerlingen mee bezig laat zijn; met de derde wereld, met discriminatie of met besluitvormingsprocessen op de stage of de tennisclub? Bij het vaststellen van de inhoud zal (een) visie noodzakelijk zijn.

Broer van der Hoek is docent aan de Lerarenopleiding Maatschappijleer van de Educatieve Hogeschool van Amsterdam.

Vernieuwd vmbo-examen: goed te doen

ARTHUR BRASZ

In het examenprogramma en het centraal examen Maatschappijleer 2 zijn dit jaar nogal wat veranderingen doorgevoerd. De laatste echte wijziging dateert uit 1999, toen het examenprogramma voor het vmbo werd vastgesteld, dus het werd ook wel tijd. Arthur Brasz gaat aan de hand van het centraal vmbo-examen nader in op de veranderingen.

De herziening, die door de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO) al jaren geleden in gang is gezet, staat in het teken van deregulering en autonomievergroting van de scholen. Een directe aansluiting op de conclusies van het rapport van de Commissie Dijsselbloem en in lijn met het beleid van de huidige minister van Onderwijs: meer hoofdlijnen aanbrengen in plaats van gedetailleerde specifieke zaken afkaderen en opleggen. Zo blijft er voor school en leerkracht ruimte over voor eigen pedagogische en onderwijskundige inzichten. Het programma Maatschappijleer 2 voor de centrale examens in alle leerwegen is dus vernieuwd en op een aantal zaken gewijzigd. Mijn teamleider zwaaide aan het begin van het schooljaar uitnodigend met de CEVO-syllabi: of ik hier nadrukkelijk aandacht aan wilde schenken? Aan mij, als plichtgetrouwe vmbo-docent

Maatschappijleer, de schone taak wijzigingen en veranderingen in mijn lesprogramma door te voeren: leerlingen moeten tenslotte goed beslagen ten ijs komen. De belangrijkste inhoudelijke wijzigingen waren: de verandering in differentiatie tussen de beroepswegen; de K/3 Veranderingen van leervaardigheden; aanpassingen in verschillende paragrafen K/4 Politiek en Beleid; en een nieuwe paragraaf: *Nederland en de Europese Unie*. In de syllabus van de basisberoepsgerichte leerweg (BB) is een aantal paragrafen uit exameneenheid K/8 Criminaliteit en Rechtsstaat geschrapt.

Weelde

Niet alleen inhoudelijk zijn er wijzigingen doorgevoerd, het hele systeem van examenafname is aan het veranderen. Het centraal schriftelijk eindexamen (cse) gaat digitaal! Centrale

examens in de basisberoepsgerichte leerweg zijn tegenwoordig al digitaal af te nemen. Als ze er nog niet klaar voor waren, konden scholen dit jaar nog op de papieren versie terugvallen. In 2009 kan dit niet meer en is digitale afname voor alle scholen verplicht. Met die nieuwe digitale examens heeft de Gemeentelijke Scholengemeenschap Schagen (GSg Schagen) inmiddels heel positieve ervaringen. Een school kan namelijk binnen een vastgestelde periode zelf bepalen wanneer afname van de examens plaatsvindt. Wanneer een kandidaat zijn schoolexamen (se) heeft afgerond mag hij in principe op voor het digitale centraal schriftelijk eindexamen, ook al is dat rond de kerst. Ook afname van herkansingen of inhaalexamens worden door de school zelf georganiseerd. Het allerbe-

---

Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen. Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen.

---

langrijkste voor leraren is dat de tweede correctie zo goed als overbodig is. Liep de docent vroeger aan het einde van elk schooljaar met een vracht papier eerste en tweede correcties nog het vuur uit zijn sloffen om alles op tijd te kunnen versturen, nu is dat voorgoed verleden tijd. De computer berekent bij digitale afname alle gesloten multiplechoicevragen feilloos de eindscore. Na afloop klimt hij nog even achter de computer om van iedere leerling de open vragen voorbij te laten komen. Onderin het beeldscherm staat bij elke vraag het

Te stelen (examenfeest)artikelen voor een meeneemprijs (Bron: iStockphoto)

juiste antwoordmodel. Het toekennen van punten gebeurt door het aanklikken van het juiste hokje. Een kind – en dus ook de leraar – kan de was doen: geen oeverloze lange vellen hokjespapier invullen, telfoutjes opsporen en telefoongesprekken voeren over ‘puntje eraf of puntje erbij’ en ook nooit meer bij de administratie postpakketten controleren en sorteren om ze naar de tweede corrector te kunnen versturen. Wat een weelde!

Examen

Zoals gezegd waren er ook inhoudelijk veranderingen. Zo is de differentiatie tussen de leerwegen enigszins aangepast. Het verschil in niveau tussen de basisberoepsgerichte leerweg en de kaderberoepsgerichte leerweg (KB) kwam dit jaar in het examen duidelijk tot uitdrukking. In het kaderexamen – op de GSg Schagen dit jaar nog op

papier – kwamen de *herziene* leervaardigheden goed aanbod. Zo staat in de syllabus: ‘Zelf verzamelde of aangereikte informatie over maatschappelijke verschijnselen/vraagstukken verwerken en interpreteren op basis van vakinhoudelijke kennis’. Er wordt van verschillende informatiebronnen (teksten, beelden, cijfers, eenvoudig statistisch materiaal en dergelijke) uitgegaan. Daar was dit jaar geen gebrek aan. Het stripverhaal, de spotprent, de tabel en de statistiek kwamen in het examen weer voorbij.

Wat mij en de leerlingen echter vooral opviel waren de vele en ook hele grote stukken tekst, die soms met elkaar moesten worden vergeleken en waaraan verschillende vragen werden gekoppeld. Zoals tekst 22 en 23 over het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS), tekst 31 en 32 over drankmisbruik en tekst 9 over een

verkeersovertreding. Nu zijn vmboleringen over het algemeen geen fanatieke lezers. Hoe moet dat volgend jaar wanneer het examen digitaal wordt afgenomen? Het lezen van hele lappen teksten van het beeldscherm lijkt me dodelijk vermoeiend en komt de concentratie niet ten goede.

In het digitale BB-examen kwamen lange stukken tekst natuurlijk niet voor. Dat kan ook niet op dat niveau. De stukken tekst die er waren kon de leerling bovendien door één druk op de knop via zijn of haar hoofdtelefoon

---

Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen. Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen.

Tekst 8

Meest gestolen waar in de aanbieding

De meest gejatte producten van de HEMA gaan 25 procent in prijs omlaag. Op deze manier hoopt het bedrijf winkeldieven te laten betalen voor spullen die anders vaak worden gestolen. Deze maand zijn dat de vitaminepillen, de batterijen, de *lipgloss*, de *cd-rewritables* en de fietslampjes.

Het idee voor de ludieke actie van de HEMA is ontstaan in samenwerking met jongerenplatform *6 pack*. Het concern hoopt dat, door de lage prijzen, stelen niet meer nodig is. In de vijftien grotere filialen komt een speciaal schap te staan met de vijf meest gestolen artikelen dat wordt bewaakt door vijf extra camera's.

(Bron: *De Telegraaf*, 4 april 2006)

Vraag 8

Bij de HEMA werd erg veel gestolen en de HEMA nam dus maatregelen.

Wat was de belangrijkste oorzaak dat er veel in de HEMA werd gestolen volgens tekst 8?

Diefstal is een gevolg van:

- A. een afweging van pakkans en het verkrijgen van goederen.
- B. gedragsproblemen in gezin en op school.
- C. slechte levensomstandigheden.
- D. spanning en avontuur.

(Bron: *Examen umbo-KB Maatschappijleer, tijdvak 1, vrijdag 23 mei 2008*)

laten oplezen. Dit gold trouwens ook voor de vraagstelling zelf: click en play; handig voor de dyslectici en de vele taalzwakke leerlingen in de BB-leerweg. Het kostte sommigen daarvoor wel veel tijd. Ze probeerden het eerst lezend om er daarna alsnog nog naar te luisteren. Veel BB-kandidaten hadden de volledige tijdsduur van het eindexamen hard nodig.

Ook nu weer zaten er woorden in het examen, waarvan ik denk: 'Waarom nou?'. In het goede antwoord van multiplechoicevraag 7 in het KB-examen staat bij B: 'een opname in een tuchtsschool'. Ik kan me niet heugen wanneer ik iemand voor het laatst het woord *tuchtsschool* voor een hedendaagse jeugdinstelling heb horen gebruiken. In de gymzaal gingen vele vingertjes de lucht in: 'Meneer, wat is een tuchtsschool?'. Je kunt dan reglementair niet anders dan naar het woordenboek verwijzen (*Tuchtsschool* (de): 1. zeer strenge

---

Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen. Hier zou mooi een flinke streamer kunnen om de boel wat op te vullen.

---

rijkschool voor minderjarige delinquenten) en hopen.

Zoektocht

Het lijkt soms wel alsof tekstbronnen in het KB-examen niet goed bij de vraag passen of andersom. In vraag 8 werd met vetgedrukte woorden aangegeven dat er volgens tekst 8 een duidelijke oorzaak is voor diefstal bij de HEMA (zie kader). Dat de pakkans in de HEMA vrij klein is, en daarmee de belangrijkste oorzaak, komt in de tekst niet duidelijk naar voren; enkel dat de meest gestolen waar met een prijsreductie van 25 procent in de

schappen ligt om potentiële dieven te verlokken dan toch maar te betalen. In vraag 13 gingen leerlingen ook in de tekstbron naarstig op zoek naar het antwoord. Zij zochten een voorbeeld van immateriële gevolgen. Hier moesten ze, maar zo bleek niet uit de tekst, zelf een voorbeeld van een mogelijk immaterieel gevolg noemen. Ja, dan blijf je natuurlijk zoeken. Al met al was het examen dit jaar goed te doen, maar hoe zat het eigenlijk met die toegevoegde paragraaf *Nederland en de Europese Unie*? Hieraan werden twee kleine stukken tekst (tekst 21 en 34) besteed. De bijbehorende vragen (vraag 28 en 50) konden zelfs zonder de tekstbronnen worden beantwoord. Dat scheelde weer lezen en/of luisteren.

Arthur Brasz is als docent Maatschappijleer verbonden aan de Gemeentelijke Scholengemeenschap Schagen (GSg Schagen), locatie De Binnenhof.

Een brug te ver?

CASPER GARDENIERS & HUUB FRANCORT

Het havo-examen 2008 leverde voor leerlingen en docenten nogal wat problemen op. Twee ervaren docenten in Maastricht, Casper Gardeniers (Porta Mosana College) en Huub Francort (Sint-Maartenscollege) zetten hun gezamenlijke bevindingen over dit examen voor *Maatschappij & Politiek op papier*.

In Nederland zijn er op het gebied van theoretisch voortgezet onderwijs twee schooltypen die een duidelijk profiel hebben: het vmbo en het vwo. Maar wat is nu de havo? Is dit een theezakjesmodel van het vwo of een versterkte vmbo-theoretische leerweg (TL)? Deze fundamentele discussie daargelaten merken we, voordat we het havo-examen onder de loep nemen, toch op dat de huidige generatie havo-leerlingen niet meer goed in staat is om een grote hoeveelheid stof te leren en te verwerken.

Positief

Dit examen heeft positieve kanten, kan met nadruk worden gesteld. Het is een examen met actuele items, die op een inventieve manier zijn gekoppeld. Vele aspecten van ons vak keren op een creatieve en vooral volwassen manier terug. Met name de manier waarop onderwerpen vanuit de examenthema's Politieke Besluitvorming, Massamedia en Criminaliteit en Rechtsstaat zijn gezocht, verdient alle

lof. Zo wordt kennis in samenhang met de stofinhoud op inzichtelijke wijze getoetst. De keuze van de bronnen, met uitzondering van de brief aan de Tweede Kamer van minister Hans Hoogervorst van Volksgezondheid, was goed. Fragmenten uit een krant als *de Volkskrant* moeten absoluut kunnen. De vraag is welke aspecten dan een probleem in dit havo-examen vormen?

Taalniveau

Het havo-examen is vrijwel identiek aan het vwo-examen voor wat betreft opzet en vraagstelling. Het verschil tussen havo- en vwo-leerlingen neemt echter de laatste jaren steeds meer toe, ervaren wij in de dagelijkse lespraktijk. In vergelijking met vwo-leerlingen neemt de taalvaardigheid bij havo-leerlingen duidelijk af. Voor de eersten is het gehanteerde taalniveau in het examen veel te moeilijk en te abstract. Hoogtepunt van een te ingewikkelde vraag is vraag 8, zeker in combinatie met het inleidende tekst-

De combinatie van de fracties van CDA, D66, PvdA, GroenLinks en SP deelde de mening van VVD-Kamerlid Schippers dat het ging om betuttelende maatregelen. Ook deze combinatie kan een 'gelegenheidscombinatie' worden genoemd.

Vraag 8

Welke combinatie van fracties van politieke partijen in de Tweede Kamer zorgt er meestal voor dat een minister kan rekenen op steun van de meerderheid van de Tweede Kamer en waarop is deze steun gebaseerd?

(Bron: Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

Minister Hoogervorst zette zich af tegen de gelegenheidscombinatie VVD, CDA en LPF en noemde deze wat spottend de 'anti-betuttelingsbrigade'. Deze minister zegt 'van nature ook niet voor betutteling' te zijn.

Vraag 7

Leg deze uitspraak uit en ga in je antwoord uit van de politieke kleur van de minister.

(Bron: Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

fragment. Er wordt eerst naar een bronfragment verwezen. Leerlingen weten niet wat een 'gelegenheidscombinatie' is en geven vaak onzinnige antwoorden, in de trant van 'linkse partijen steunen een linkse minister'. Veel leerlingen noemen ook allerlei coalities van politieke partijen die meer dan 76 zetels hebben. Het ingewikkelde taalgebruik komt ook in vraag 7 duidelijk naar voren.

Het antwoordmodel zegt:

(Vraag 7: maximumscore 2)

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):

- De minister is van de VVD. De VVD is een liberale partij, en daarmee voorstander van persoonlijke vrijheid / Een liberaal is in het algemeen tegen het beperken van de individuele vrijheid.
- De minister is van de VVD. Een liberaal vindt de eigen verantwoordelijkheid van de burger erg belangrijk en is zeer terughoudend als het gaat om ingrijpen van de overheid in de persoonlijke levenssfeer van de burger.

De leerlingen komen niet vaak op dit antwoord, maar komen veel meer met iets als: 'Hoogervorst is van de VVD, een rechtse partij die harde maatregelen wil om het alcoholmisbruik tegen te gaan.'

Wat moet een corrector nu met een dergelijk antwoord? De leerling heeft de essentie van de VVD-politiek op dit gebied wel begrepen, maar kan niet ingaan op dit specifieke geval van *betutteling*. Overigens, betutteling is

een term die pas in zwang is gekomen tijdens het kabinetsbeleid van Balkenende IV; voor volwassenen een begrijpelijke term, voor leerlingen echter niet.

Inzicht

Het inzicht dat van leerlingen verwacht wordt is vaak te hoog gegrepen. Voorbeelden hiervan zijn de vragen 23 tot en met 25. Daarbij wordt een spotprent getoond, die heel klein is afgebeeld.

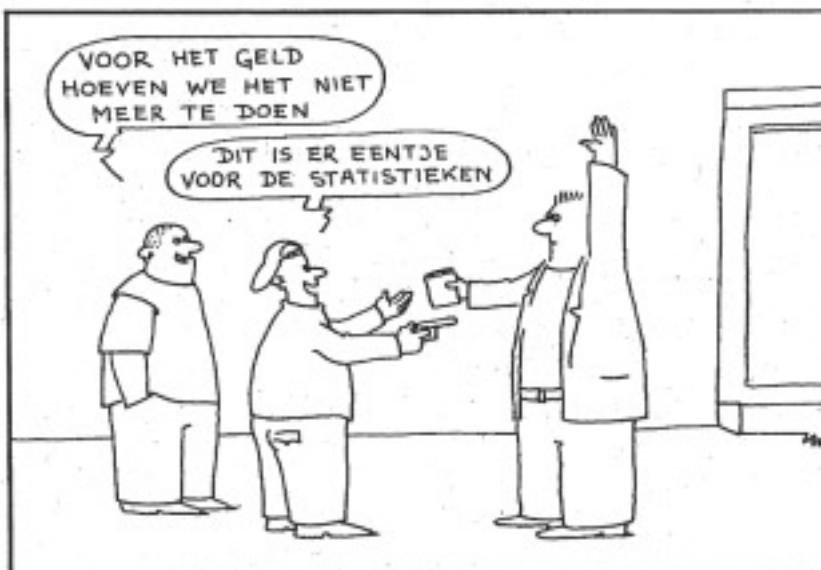
Uit deze spotprent blijkt dat er sprake is van een ernstig geweldsmisdrijf. De overvaller bedreigt het slachtoffer met een wapen en eist zijn portemonnee. De leerlingen moeten de vraag beantwoorden of diverse statistieken een betrouwbaar beeld geven van het werkelijk aantal gepleegde portemonneediefstallen met geweld. De leerling betreft de spotprent te weinig bij zijn antwoord en vele leerlingen hebben niet in de gaten dat een dergelijk geweldsoverval een voorbeeld van een ernstig delict is. 'Is portemonneediefstal nu zo erg?', denkt een aantal leerlingen. Vandaar dat ze antwoorden dat politiestatistieken niet betrouwbaar

zijn omdat de ontvreemding van een portemonnee (met geweld) in hun belevingswereld niet zo ernstig is. Daarom melden sommige slachtoffers dat niet bij de politie (vraag 23). Via de televisie is men gewend aan moord en doodslag. Werkt de cultivatietheorie toch? Had de injectienaaldtheorie toch juist niet in de eindtermen moeten worden gehandhaafd? Zo wordt deze eigenlijk betrekkelijke eenvoudige vraag toch nog een instinker voor de leerlingen, alsook de daarop volgende vragen over slachtofferenquêtes (vraag 24) en over enquêtes onder daders (vraag 25).

Abstractieniveau

De koppeling die tussen leerstof en bronnen moet worden gemaakt is veel te ingewikkeld voor havo-leerlingen. Het abstractieniveau is te hoog. Een voorbeeld daarvan is vraag 19 met als bron tekst 10.

De leerling baseert zijn antwoord op bron 10: 'De mensen moeten de identificatieplicht "tussen de oren krijgen" en gewoon zorgen dat ze hun identiteitsbewijs bij zich hebben'. De kandidaat geeft aan de essentie van deze bron te hebben begrepen. Het noemen van twee aspecten bij deze vraag om de punten te krijgen, is volstrekt misplaatst. Als een van de aspecten van het antwoordmodel wordt genoemd – waar overigens weinig leerlingen in slagen – zijn wij tevreden. De vraag en het stukje tekst spitsen zich toe op het concrete geval van het uitdelen van een geldboete aan mensen die hun identiteitsbewijs niet bij zich hebben. Logisch dat een leerling bij dit voorbeeld denkt dat hij antwoord moet geven op de vraag over het doel van deze straf. Daarom geeft hij uitsluitend het tweede

(Bron: Bronnenboekje Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

Geldboete is de straf die in het kader van de Wet op de Identificatieplicht kan worden opgelegd (zie regels 3–4 van tekst 8). Handhaving van de rechtsorde is één van de doelen die met geldboete wordt beoogd.

Vraag 19

Leg uit welk ander doel de wetgever beoogt met een boete van 50 euro op het niet voldoen aan de identificatieplicht.

Het antwoordmodel zegt:

- (Algemene) preventie. (1 punt)
- Door het vooruitzicht kans te lopen op een boete van 50 euro bij overtreding, verwacht de overheid dat de burgers een geldig identiteitsbewijs bij zich zullen hebben / omdat burgers geen boete willen oplopen, zullen zij een geldig legitimatiebewijs bij zich dragen. (1 punt)

Opmerking

Niet juist: vergelding. Dit is meer een doel van straffen voor misdrijven; het gaat hier om een overtreding met een boete van beperkte omvang.

(Bron: Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

gedeelte van het antwoord van het antwoordmodel, hetgeen in onze ogen correct is. Bij een dergelijke onduidelijke vraagstelling kan het dubbele aspect in het antwoord van havo-leerlingen niet worden verwacht. Een betere vraagstelling zou zijn geweest:

'Straffen hebben diverse functies en doelen.

a. Noem een ander algemeen doel/functie van straffen bij het opleggen van een boete van 50 euro op het niet voldoen aan de identificatieplicht? Ga uit van de leerstof!

b. Wat is het concrete doel van de boete van 50 euro voor het niet dragen van een identiteitsbewijs? Ga uit van de bron!

Een ander voorbeeld vormt vraag 29.

Er wordt bij deze vraag niet expliciet gesteld/gevraagd dat de uitgangspunten van de confessionele partijen betrekking op de opvoedingsproblematiek moeten hebben. Als leerlingen dus algemene uitgangspunten van de confessionelen noemen is dat eigenlijk goed. De vraagstelling dient voor havo-leerlingen toch echt eenvoudig, helder en duidelijk te zijn!

De vraag had moeten luiden: 'Dijsselbloem (PvdA) heeft bepaalde ideeën met betrekking tot ondersteuning van ouders met opvoedingsproblemen. Op grond van welke uitgangspunten van algemene aard zijn CDA, SGP en CU het op dit terrein met hem eens?' Let wel, wij geven hier slechts een paar voorbeelden. Onze kritiek is van toepassing op meer vragen dan op onze voorbeelden alleen.

Het PvdA-Kamerlid Jeroen Dijsselbloem wilde dat het toenmalige kabinet Balkenende II (CDA, VVD en D66) meer geld zou uittrekken voor de ondersteuning van ouders die moeite hebben met de opvoeding van hun kinderen. Dijsselbloem verwachtte steun te krijgen van in ieder geval het CDA en de kleine christelijke partijen.

Vraag 29

Noem twee uitgangspunten van die partijen waarvan Dijsselbloem de verwachting had dat hij zou worden gesteund.

(Bron: Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

Puntentelling

Vaak moet een leerling in een vraag nogal wat handelingen verrichten om tot het behalen van de punten te komen. Een voorbeeld is vraag 11.

Deze invalshoeken moet de leerling kennen en dus noemen, daarna moet hij een relevante onderzoeksvraag stellen en dan ook nog een citaat geven uit te bron waarin het antwoord staat. Wij weten niet hoe het met uw havo-leerlingen is gesteld als ze bij Maatschappijleer of voor hun profielwerkstuk een onderzoeksvraag voor een praktische opdracht moeten vaststellen. Levert dit niet vele problemen op? Is dit niet vaak een brug te ver? Om bij deze vraag aan de vereiste vier punten te komen moeten de leerlingen een groot aantal zaken goed hebben:

- drie benaderingswijzen (1 punt), en
- juiste vraag gekoppeld aan de benaderingswijzen en relevant citaat behorende bij de gesteld onderzoeksvraag (3 x 1 punt).

Op zichzelf een inhoudelijk sterke vraag, maar de gelaagdheid in de vraag zorgt voor veel puntenverlies bij de hantering van het antwoordmodel bij de kandidaten. Gelukkig dat het

Vraag 11

Naast de politiek-juridische zijn er nog drie andere benaderingswijzen. Stel per benaderingswijze een relevante vraag over het probleem van alcoholgebruik onder jongeren en illustreer elke vraag met een citaat uit tekst 6.

(Bron: Examen havo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

examen aan het eind (Massamedia) concreter werd. De leerlingen kunnen daar nog wat punten scoren, maar nogal wat kandidaten waren door het grote aantal vragen en bronnen niet meer in staat hier veel punten voor te scoren.

Toekomst

Leerlingen zullen bij dit examen wellicht niet hebben doorgehad hoe moeilijk het werk was. Bij navraag bleek ook dat ze een aantal vragen gewoonweg niet hadden begrepen. Soms wisten ze niet waarover het ging. De drie thema's bevatten toch een zeer grote hoeveelheid stof. Bij Geschiedenis worden er twee thema's bevraagd, bij Maatschappijleer drie! De N-norm bedroeg 1.5, waardoor de cijfers weer meevallen, maar dit camoufleert de ware problematiek.

We zouden graag met de examenmakers nog eens in debat gaan en aangeven waarom vele vragen voor de leerlingen moeilijker zijn dan de examenmakers inschatten.

Het moet toch mogelijk zijn om een maakbaar en corrigeerbaar centraal examen te maken, dat qua lengte, inhoud en manier van toetsen bij de bestaande intellectuele vermogens van onze havo-leerlingen aansluit: (i) waarom kan er niet een soort driedeling in een centraal examen komen met gewone open vragen waarbij kennis wordt getoetst zonder er bronnen bij te slepen, (ii) waarom niet een deel van de feitenkennis toetsen zoals bijvoorbeeld bij vraag 35, om (iii) vervolgens *relevante bronnen* erbij te betrekken en wellicht aan de hand van een casus invalshoeken en (onderzoeks)vaardigheden te toetsen?

In de vernieuwde Tweede Fase is op veel scholen Maatschappijwetenschappen een aangelegenheid van grotendeels leerlingen Cultuur & Maatschappij (C&M) en een kleiner deel leerlingen Economie & Maatschappij (E&M) geworden. Deze leerlingen zullen met dit soort centrale examens echt niet uit de voeten kunnen. Indien de examenmakers daar geen oog voor hebben zal de toekomst voor ons vak op havo-niveau er toch somber uit gaan zien.

Drs. Casper Gardeniers en drs. Huub Francort zijn beiden docent Maatschappijleer met respectievelijk 20 en 23 jaar onderwijservaring. Gardeniers is tevens schooldecaan voor de M-profielen en Francort is auteur van de methode Actua.ml.

Onderwijskrant De Amerikaanse presidentsverkiezingen 2008

Op 4 november 2008 gaan de Amerikanen naar de stembus om een nieuwe president te kiezen. Daar wordt veel ophef van gemaakt, niet in de laatste plaats omdat het om de hoogste officiële functie van het machtigste land ter wereld gaat. Wie gaat het worden? John McCain of Barack Obama?

Het Instituut voor Publiek en Politiek heeft over de verschillende aspecten van deze verkiezingen een geheel nieuwe onderwijskrant gemaakt. Met deze krant wil het IPP een bijdrage leveren aan de discussie en meningsvorming over het thema.

De krant zal in de loop van september verschijnen, en wel in twee versies: één voor **havo/vwo** en één voor het **vmbo**.

Een greep uit de inhoud:

Het Amerikaanse kiesstelsel / Links en rechts in de Amerikaanse politiek / Het ambt van president / De opkomst bij de verkiezingen / Partijen en belangengroepen / Profiel van de kandidaten / De voorkeur van Nederlanders / Het Witte Huis / Relevante websites

De krant is geïllustreerd, telt 8 pagina's en is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,-, inclusief verzendkosten.

U kunt de krant bestellen door een mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld in de mail het aantal pakketten, de gewenste versie (havo/vwo of vmbo) en het adres van de school.

Voor meer informatie over de krant kunt u terecht op de nieuwspagina www.politiekindeklas.nl

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam

T 020 5217 600
E info@publiek-politiek.nl
I www.publiek-politiek.nl

Er kwam eens een ambassadeur met een voorstel...

ANIQUE TER WELLE

Het vwo-examen was een examen naar de smaak van Anique ter Welle: divers, interessante onderwerpen voor leerlingen en mooie combinaties van de drie domeinen Massamedia, Rechtsstaat en Politieke Besluitvorming. Ook was het, indien gedegen voorbereid, goed te maken. Bovendien hadden Ter Welle en haar leerlingen het in de les uitgebreid over het boek van Joris Luyendijk gehad en waren er in het schoolexamen op haar school zelfs vragen over gesteld.

Minder naar mijn smaak was (wederom) de enorme hoeveelheid vragen. Ik ben er echt van overtuigd dat met dertig vragen de kennis en vaardigheden van vwo-6-leerlingen op het gebied van Maatschappijleer ook prima kunnen worden getoetst. Vrijwel alle leerlingen bleven tot het eind hard aan het werk en hun antwoorden vertoonden hier en daar sporen van haast. Dat werd mede veroorzaakt door de overdaad aan bronnen (twaalf maar liefst) die de leerlingen moesten raadplegen, terwijl voor een aantal vragen gold dat ze ook zonder bronraadpleging te beantwoorden waren geweest. De eerlijkheid gebiedt me hier meteen toe te

geven dat mij dat ook met enige regelmaat overkomt, maar ja, ik maak geen eindexamens.

Voldoende

Mijn leerlingen hebben het examen goed gemaakt en was volgens mij ook landelijk het geval als wordt gekeken naar de geringe ophoging die na afloop plaatsvond. Uiteindelijk haalden al mijn leerlingen een voldoende – eentje weliswaar met een herexamen en een 5,6, maar een voldoende is een voldoende. Lastiger leek het om heel hoog te scoren. Hoe dat komt weet ik niet. Ik denk dat het af en toe aan de voorbereiding lag. Ik sprak leerlingen die eerlijk toegaven

dat ze al wat moe begonnen te worden toen Maatschappijleer aan de beurt was, dan wel dat ze aan andere vakken prioriteit hadden gegeven. Jammer natuurlijk. Ook denk ik dat niet altijd duidelijk bleek uit de vraag wat er precies van leerlingen werd verwacht. Het veelvuldig gebruik van de term 'Leg uit' in de vragen gaf niet altijd precies aan hoe uitgebreid het antwoord moest zijn. Sommige leerlingen waren in hun uitleg weliswaar kort, maar wel duidelijk. Volgens het antwoordmodel werden dan ook nog andere elementen in het antwoord verwacht. Het is inderdaad lastig om een vraag goed te formuleren. Als precies wordt aangegeven wat men wil horen, dan wordt het antwoord namelijk vaak al weggegeven. Wellicht helpt het om, wanneer een heel uitgebreid antwoord wordt verwacht, te kiezen voor: 'Leg precies uit' en in andere gevallen 'Leg in grote lijnen uit'.

Opmerkelijke antwoorden

Hieronder vindt u een selectie van vragen die tot opmerkelijke antwoorden leidden.¹

Vraag 4

Leg uit waarom zittende ministers niet gemakkelijk openlijke kritiek op de Tweede Kamer uiten.

Deze vraag leidde bij de meeste leerlingen tot een van de twee volgende behoorlijk strenge antwoorden. Ofwel ministers konden meteen een motie van wantrouwen tegemoet zien, ofwel ministers mogen nooit kritiek op de bevolking hebben en dat doen ze indirect wel door kritiek op de Tweede Kamer te leveren, hetgeen door sommige leerlingen echt als schandelijk werd aangemerkt.

corrector) schreef het mooi eenvoudig als volgt op: 'Als er twee mensen zijn en de een houdt van kaas en de ander niet, dan kun je op basis daarvan niet beweren dat 50 procent van de bevolking wel van kaas houdt en 50 procent niet'.

Vraag 18

Geef een verklaring voor de hoge volatiliteit over de periode 1967–2006 aan de hand van twee veranderingen in de maatschappelijk-politieke cultuur van Nederland.

De meest fantastische ontwikkelingen heb ik voorbij zien komen. Ook prima antwoorden die niet direct in het antwoordmodel stonden, zoals de toegenomen invloed van de media; en wat te denken van de val van de Muur als belangrijke maatschappelijk-politieke verandering in de Nederlandse cultuur.

Vraag 21

Leg de boodschap van beide spotprenten uit voor die twee momenten van de kabinetsformatie.

Veel leerlingen hadden deze vraag goed beantwoord. Al kwamen maar weinig leerlingen op het positief brengen van het onderhandelingsresultaat, zoals in het antwoordmodel stond. Eerlijk gezegd vond ik dat zelf ook een beetje vergezocht. Waar ze wel mee kwamen was dat iedereen iets had uitgetrokken (ingeleverd), maar dat het resultaat nog steeds goed was, namelijk precies kleding voor één persoon, weliswaar verdeeld over drie personen. Zou de cartoonist dat ook van te voren zo hebben bedacht, vraag ik me dan af. Eén leerling begreep helemaal niets van de cartoons. Bij de eerste afbeel-

(Bron: Bronnenboekje Examen vwo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008)

Vraag 10

Leg uit welke twee beginselen van de rechtsstaat bij het toepassen van dwangmedicatie op tbs-patiënten met elkaar botsen.

Deze vraag leidde bij een paar leerlingen tot antwoorden die mijns inziens wezen op traumatische jeugdervaringen met het gedwongen leeg eten van je bord. 'In Nederland mag je, als je volwassen bent, zelf weten

wat je eet!', zo schreef een leerling luid en duidelijk.

Vraag 13

Wat wordt in dit verband bedoeld met 'statistisch significante resultaten'?

Veel leerlingen gingen voorbij aan 'in dit verband' en gaven een algemene verklaring. Een leerling van een andere school (ik was tweede

ding vermoedde ze dat er drie politici een kabinet moesten formeren, maar dat ze in plaats daarvan een kerstboom gingen versieren. Bij de tweede afbeelding had ze bedacht dat deze drie politici met van alles en nog wat bezig waren geweest, maar zeker niet met hun werk. Aan sommige mensen zijn cartoons gewoon niet besteed.

Vraag 30

Leg met behulp van het 'prisoner's dilemma' uit hoe het komt dat een internationale aanpak van het probleem van de uitstoot van broeikasgassen maar moeizaam van de grond komt.

Ook hier was niet helemaal duidelijk hoe uitgebreid de uitleg moest zijn en

wanneer nu twee en wanneer nu drie punten moesten worden toegekend. De meeste leerlingen kwamen een heel eind. Al was er ook een leerling met een heel uitgebreid betoog over waarom Amerika in haar eigen politiek en mensen in hun rijkdom gevangen zit. Een prachtig pleidooi voor de herinvoering van het communisme (zonder het met naam te noemen) waarin de mens eindelijk vrij zal zijn. Marx had het niet beter kunnen verwoorden.

Korter

Het is geenszins de bedoeling met bovenstaande voorbeelden leerlingen belachelijk te maken. Ik wil alleen maar aangeven hoe het soms een heel andere kant opgaat in het hoofd van

leerlingen als ze in een gymzaal of aula onder druk proberen het beste uit zichzelf te halen; een heel andere kant in elk geval dan de makers van het examen voor ogen hadden. Soms aandoenlijk, soms heel intelligent en soms onvoorstelbaar grappig. Gelukkig maar. Dat maakt het nakijken van examens een leuke en spannende bezigheid. Al is het natuurlijk elk jaar weer ook een behoorlijke hoeveelheid werk. Daarom dan nog één keer: kunnen ze niet een klein beetje korter?

Noot

1. De vragen zijn afkomstig uit: *Examen vwo Maatschappijleer, tijdvak 1, dinsdag 27 mei 2008.*

Onderwijskrant

Europa 2025 – vier scenario's

In augustus publiceert het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) een scenariokrante over Europa. Met deze scenariokrante, de docentenhandleiding en het bijbehorende lesmateriaal kunnen leerlingen zich verplaatsen in het jaar 2025: hoe zal Europa er dan uitzien? Met behulp van de scenariokrante laat u uw leerlingen actief en gestructureerd nadenken over hun toekomst in Europa. In het nieuwe schooljaar kunt u direct met dit materiaal aan de slag!

Er verschijnt een scenariokrante voor het vmbo én een scenariokrante voor havo/vwo. De krante bestaat uit vier fictieve voorpagina's van kranten, die elk een heel ander beeld geven van Europa in 2025.

De scenariokrante Europa 2025 is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van het pakket bedraagt € 43,-. De verzendkosten zijn hierbij inbegrepen.

Voor meer informatie kunt u terecht op www.politiekindeklas.nl. Direct bestellen kan natuurlijk ook! Een mail naar bestel@publiek-politiek.nl is voldoende. Vermeld hierbij het aantal pakketten en de gewenste versie.

Visiewedstrijd

In de eerste helft van het komende schooljaar organiseert het IPP een visiewedstrijd. Deze wedstrijd is gekoppeld aan de scenariokrante. Wij vragen uw leerlingen hun ideale 'Europa van de toekomst' te schetsen. De vorm is vrij (website, poster, essay, videoposts, foto's). De tien scholieren met de mooiste visie worden, samen met een klasgenoot, uitgenodigd voor een speciaal bezoek aan de Europese Commissie en het Europees Parlement in Brussel. Kijk hiervoor op www.europa2025.nl.

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam

T 020 5217 600
E info@publiek-politiek.nl
I www.publiek-politiek.nl

De ene migrant is de andere niet

GERARD VAN ROSSUM

Grom besprak enigszins bozig de docentendaglesing van de Leidse hoogleraar Migratiegeschiedenis Leo Lucassen. Hij vond Lucassens behandeling van de migratieproblematiek ergerlijk politiek correct. Lucassen had aan een dik boek meegewerkt dat concludeerde dat migratie van alle tijden is en dat het steeds goed is afgelopen. De historische overeenkomsten die hij presenteerde hadden duidelijk de bedoeling de huidige hysterie over immigratie met feiten te dempen. *Maatschappij & Politiek* confronteert Lucassen met een citaat uit de column.¹

'Pas helemaal aan het eind laat hij even snel de verschillen met vroeger zien: de toestroom vond plaats tijdens een economische recessie; er is nu een verzorgingsstaat die door immigratie onder druk komt te staan; er is een streng toelatingsbeleid, dat nauwelijks iemand tegenhoudt, maar dat wie het gelukt is er doorheen te komen juist weerhoudt om weg te gaan. Hij haalt met deze vaststelling zijn eigen conclusie onderuit dat er niets nieuws onder de zon is en dat we rustig kunnen gaan slapen. Het zijn immers niet de overeenkomsten, maar juist de door hem gevonden verschillen met vroeger die mensen als Wilders verontrusten.'

Leo Lucassen: 'Als men vergelijkt, en dat doen historici voortdurend, ziet men zowel overeenkomsten als verschillen. Vergelijken is een inherente wetenschappelijke methode. Of men gelijkenissen dan wel verschillen vindt hangt af van het gekozen abstractieniveau. Natuurlijk is de IRA iets anders dan Al-Qaïda, want de lereren komen uit Ierland en Al-Qaïda niet. Die tegenwerping is natuurlijk te flauw voor woorden. Wetenschap kenmerkt zich erin dat men op een hoger abstractieniveau zit dan de borreltafel, en hoe hoger men komt, hoe sneller men overeenkomsten tussen verschijnselen opmerkt. Het grote punt is: waar is abstractie nog zinvol?'

Migratie

Ook als men naar migratie kijkt, ziet men een aantal constanten en een aantal verschillen. Ook die kan men alleen op het spoor komen als men systematisch vergelijkt. Zo lijken de Oost-Europese immigranten meer op de *Hannekemaaiers* (seizoenarbeiders uit Duitsland) in de negentiende eeuw dan op de gastarbeiders uit de jaren zestig van de vorige eeuw. Oost-Europeanen zijn vrije migranten. Ze zijn grotendeels afgeschermd van de verzorgingsstaat en maken er weinig aanspraak op. Ze worden meer primair geregeld door de arbeidsmarktsystematiek en ze zullen waarschijnlijk ook weer weggaan zodra er minder vraag naar hun soort arbeid is. In dat opzicht verschilt die migratie hemelsbreed met die van Turken en Marokkanen. Verreweg de meeste van deze migranten zijn gekomen nadat de werving al was afgesloten, via gezinshereniging en illegaliteit, vanaf midden jaren zeventig toen de werkeloosheid pijlsnel opliep. Het kon niet ongelukkiger.

Niet nieuw

Toch kan niet worden volgehouden dat het allemaal nieuw is en het niets met vroeger heeft te maken. Ook deze immigratie begon wel degelijk als een trek van de arbeid richting kapitaal. Alleen heeft men zich niet direct gerealiseerd dat hoe langer mensen zich in een liberale democratie en een liberale verzorgingsstaat bevinden, hoe meer rechten zij opbouwen om er ook te kunnen blijven en mee te kunnen delen in de sociale voorzieningen. Dat belemmert de integratie, want de tweede generatie groeit op terwijl de vaders grotendeels in de WAO zitten of

permanent werkeloos zijn. Men zou ook kunnen zeggen dat het, gezien die uitermate beroerde start, nog wonderbaarlijk is hoeveel van de tweede generatie Turken en Marokkanen er in het hoger onderwijs zijn terechtgekomen. Daarbij komt dan natuurlijk nog het punt van de islam en de hele discussie daaromheen – die helpt ook niet echt.

In de Verenigde Staten gaat de integratie van moslims zoveel soepeler omdat hun klassenachtergrond anders is dan in Europa. De meeste immigranten naar de Verenigde Staten behoorden in het Midden-Oosten al tot de middenklasse of de elite.

Lange termijn

Wat betreft de wetenschap denk ik dat er twee manieren zijn om met geschiedenis om te gaan. Een is om er argumenten aan te ontleen voor huidige politieke standpunten. Professionele historici doen natuurlijk wat anders. Net als sociale wetenschap-

pers proberen wij de samenleving te begrijpen. Onze methode onderscheidt zich door het feit dat wij naar langetermijnontwikkelingen kijken. Ik ben geïnteresseerd in hoe samenlevingen in elkaar zitten, hoe een samenleving met mensen omgaat die vanuit een andere streek binnenkomen, hoe een dergelijk proces verloopt. Ik heb daar niet onmiddellijk politieke bedoelingen bij. Ja goed, als ik denk dat politici angstscenario's oproepen die volgens mij niet worden gestaafd door wat wij weten, dan heb ik als taak me ermee te bemoeien.

Star beeld

Er kan voor worden gezorgd dat de geconstateerde problemen en de verschillen met vroegere immigratie een zinnige plaats in het discours krijgen. Wat Geert Wilders doet is een heel star beeld oproepen van wat moslims zijn. Alsof dat nauwelijks verandert. Alsof de meeste moslims denken zoals hijzelf: als de fundamen-

talistische doods vijand. Op een groot aantal punten kunnen Wilders en degenen die hij het meest bestrijdt elkaar een hand geven. Ik denk dat de wetenschap tot taak heeft te onderzoeken wat moslims in Nederland nu eigenlijk denken en vinden. De meesten denken redelijk seculier, beschouwen hun geloof als een privé-kwestie en hebben helemaal geen behoefte aan de *sharia*. Pas zodra dat wel aan de orde gaat zijn – ik zie daar helemaal geen aanwijzing voor – dan kan het persoonlijk worden. Dan moet niet worden gedacht “jongens, tot hier en niet verder”, maar tot nu toe is dat helemaal niet het geval.’

Noot

1. De betreffende column van Grom over de laatste Docentendag (Zwolle, 15 februari 2008) vindt u terug in *Maatschappij & Politiek*, 2008 (maart) nr.2, p.24.

Het boek waaraan in de inleiding van dit artikel wordt gerefereerd is: Bade, K.J., Emmer, P.C., Lucassen, L. en Oltmer, J. (eds.), *Enzyklopädie Migration in Europa vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, München 2007.

*Prof.dr. Leo Lucassen is als hoogle-
raar Migratiegeschiedenis verbonden
aan de Rijksuniversiteit Leiden.*

Liever tickets dan cursusfeest

WOLTER BLANKERT

In een vorig nummer van *Maatschappij & Politiek* nam Radboud Burgsma het reguliere nascholingsaanbod op de korrel.¹ Op zoek naar een aantrekkelijke mogelijkheid kan een studiebezoek aan het buitenland uitkomst bieden. Doorgaans is dat leerzaam en bijna altijd leuk. Op dit gebied bestaat een redelijk aanbod of er kan zelf iets worden verzonnen; we leven immers in een vraaggestuurde maatschappij. Voor een leerkracht die leerlingen van Marokkaanse komaf in de klas heeft, is een studiebezoek aan Marokko altijd nuttig.

zusters in de gaten trachten te houden. Wat kan een bezoek aan Marokko dan opleveren? In de eerste plaats is het nuttig te zien hoe een school daar met leerlingen omgaat: over het algemeen vriendelijk en open, bijna Nederlands, maar met heel duidelijke regels. Een hoofddoekje is toegestaan (anders dan in Turkije), maar verdere gezichtsbedekking is uitgesloten. Bidden doe je in de moskee of thuis, maar natuurlijk niet onder schooltijd en op een ouderavond worden de ouders verwacht, dat spreekt vanzelf.

Voorrecht

Het meest opvallende verschil met Nederland is dat in Marokko voortgezet onderwijs een voorrecht is, waarvan leerlingen gebruik mogen maken en waaraan hun ouders hun steentje bijdragen. De domoren die dat niet doen gooien hun toekomst te grabbel. Dit is hun eigen schuld en geen verantwoordelijkheid voor de school. Die laatste houding zou in Nederland ondenkbaar zijn, maar geeft wel te denken. Het resultaat in Marokko is dat leerlingen het inderdaad als een voorrecht zien en dus in principe hun best doen en hun huis-

Is het niet veel beter de wijk waar ze wonen te bezoeken, daar wortelen ze immers? Natuurlijk is het verstandig eens een fietstochtje te maken door de wijk waar uw leerlingen wonen, als deze niet direct aan de school grenst. Mentoren bezoeken heel wat – soms alle – leerlingen thuis. Dat is allemaal niet nieuw. Leerlingen van Marokkaanse komaf wonen inderdaad niet in Marokko, anders zaten ze niet bij u in de klas. Dat neemt niet weg dat u in Marokko heel wat over hun achtergrond kunt opsteken. De meeste leerlingen van Marokkaanse komaf leven in twee maatschappijen: op school in Nederland en in de vakantie in Marokko, waar ze een ander deel van de familie ontmoeten; op zaterdag in

de disco en op vrijdag meer en meer in de moskee; de hele week meisjes trachten te versieren en de hele week

Nederlandse maatschappijleerdocenten op schoolbezoek in Marokko

werk maken. Het valt te betwijfelen of een verhoging van de leerplichtige leeftijd en de gigantische inspanningen om probleemleerlingen 'bij de les te houden' (waarmee de eigen verantwoordelijkheid achter de horizon verdwijnt) gunstig voor het leerproces zijn.

Marokko volgt het Franse – dus Europese – systeem, waarbij de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs ongedeeld zijn. Tot hun vijftiende volgen alle leerlingen ongeveer hetzelfde leerplan. Ze moeten allemaal Arabisch, Frans en Engels leren, zich de hoofdzaken van de Marokkaanse en de wereldgeschiedenis eigen maken en het nodige van wiskunde opsteken. Daarbij krijgen ze ook een klein beetje maatschappijleer.

Marokko is een prille democratie en op school worden de elementaire beginselen daarvan bijgebracht. Er is weinig discussie of onderwijs in het Arabisch, Frans (allebei op hoog niveau) en (elementair) Engels niet een beetje te veel van het goede is. Ze hebben het nodig voor hun vervolgopleiding en hun latere loopbaan, dus moeten alle leerlingen – met uitzondering van degenen die afhaken – het leren.

Voor een beroepsopleiding kan pas na het vijftiende levensjaar worden gekozen. Pas dan valt het onderwijs in de verschillende *lycées* uiteen. Het ene type *lycée* komt overeen met het Nederlandse vwo, het andere met het Nederlandse mbo. Buiten Nederland bestaan het vmbo en de havo nergens ter wereld en dus ook niet in Marokko.

Waardering

Leerlingen van Marokkaanse komaf waarderen het bijna altijd als een leraar Marokko en Marokkaanse scholen heeft bezocht. Het betekent

Bezoek aan een *lycée* in Fes

'We arriveerden om negen uur 's ochtends bij het Mullay Idris Lycée in Fes. Een indrukwekkende boogpoort met dubbele deuren biedt toegang tot een schaduwrijk binnenhof met vruchtbomen. Rondom de binnenhof liggen de lokalen gegroepeerd. Het is daar aangenaam wachten: kleurrijke vogeltjes kwetteren en vliegen van boom tot boom. Waar wachten wij op? Kennelijk komt dit bezoek met dertig leerkrachten uit Nederland totaal onverwacht, al is het maanden geleden afgesproken. De rector is er niet en daarom kan niemand een besluit nemen. Het wachten duurt voort. We werpen hier en daar een blik in een lokaal, maar dat wordt genegeerd. Er is geen officiële toestemming en dus bestaan we niet. Dan komt de doorbraak. Dankzij de mobiele telefonie is er contact met de rector en met de gedeputeerde tot stand gebracht. Ook onderling hebben zij gedelibereerd. Waarachtig, er was toestemming verleend. Er duikt een papier met stempels op. De grimmige conrector slaat als een blad aan de boom om. Hij heet de gasten hartelijk welkom, wij mogen alles van de school zien, elk lokaal binnenlopen. Vrouwen, gehuld in wijde jurken en rijkelijk van hoofddoeken voorzien, snellen toe met bladen vol muntthee en koekjes. In kleine groepjes kunnen wij lessen naar keuze volgen. Ongeveer de helft van de lessen vindt in het Arabisch plaats, maar er zijn ook genoeg lessen met Frans als voertaal en zelfs het Engels is niet slecht vertegenwoordigd.

Ik volg een les Maatschappijleer in het Frans, waarin ook een Frans leerboek wordt gebruikt. Maatschappijleer vormt hier een terugkomend thema binnen Filosofie, legt de lerares uit. Het is een breed vak met veel aandacht voor actuele problemen. Als je het boek doorbladert, klopt dat. De les gaat over soevereiniteit: eerst in hoeverre je over je eigen lot kunt beslissen, spoedig gevolgd door de soevereiniteit van staten en hun onderlinge afhankelijkheid en tenslotte een vraag over de invloed die jezelf op het reilen en zeilen van je land kunt uitoefenen. De leerlingen, van een jaar of zestien, zeventien (jongens overwegend aan een kant van het lokaal, meisjes aan de andere kant) lijken buitengewoon geïnteresseerd. Er is steeds een gevecht om een beurt, met priemende vingers in de lucht. Als je hoort hoe deze leerlingen zich voor hun land willen inzetten, ziet de toekomst van Marokko er rooskleurig uit.

een soort hard bewijs voor zijn interesse voor hun achtergrond. Het kan een eerste aanzet zijn om deze leerlingen meer bij het schoolleven te betrekken en dat is weer een voorwaarde om tot goede leerresultaten te komen. Een blijvend partnerschap met een school in Marokko, waarbij de contacten meestal per e-mail verlopen, kan dit versterken. Een confrontatie met het Marokkaanse onderwijssysteem, waarbij regels en inhoud niet ter discussie staan en een veel groter beroep op de eigen verantwoordelijkheid van de leerlingen wordt gedaan (dat heeft niets te maken met zelfstandig leren; dat

ontbreekt in Marokko vrijwel geheel), kan sommige leerlingen aansporen om zich meer in te zetten.

Noot

1. Radboud Burgsma, 'VerPOPPing, ontwikkeling van maatschappijleerdocenten', in: *Maatschappij & Politiek*, 2007 (augustus) nr.5, pp.17–18.

Dit stuk is een weerslag van een studiebezoek aan Marokko van 20–27 oktober 2007, dat werd georganiseerd door het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS), het Raayland College in Venray en het Europees Platform.

Staatssecretaris zoekt het hogerop met de NVLM

HANS TEUNISSEN

Woensdag 9 juli 2008 was het dan zover: de prijsuitreiking voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen. Dit jaar werd de prijs uitgereikt door Marja van Bijsterveldt, staatssecretaris van Onderwijs. Plaats van handeling was Lelystad Airport.

De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) organiseerde voor de tweede keer deze wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen, in samenwerking met de opleidingen sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) en de Vrije Universiteit Amsterdam (VU). Bij de eerste wedstrijd, vorig schooljaar, werd de prijs door GroenLinks-fractievoorzitter Femke Halsema uitgereikt.

De winnende profielwerkstukken

Dit jaar waren er twee winnende inzendingen: een havo-profielwerkstuk en een vwo-profielwerkstuk. De winnende profielwerkstukken zijn geselecteerd door een jury bestaande uit sociologen verbonden aan beide universiteiten en NVLM-voorzitter Arthur Pormes. Het winnende havo-

werkstuk is geschreven door Lisette van der Lee en Marjolein Schenkeveld van het Stanislascollege Westplantsoen in Delft en draagt de titel *Integratie en inburgeren in Nederland: een weg van vallen en opstaan*. De juryleden beoordeelden dit werkstuk als volgt:

'Het integratievraagstuk staat volop in de belangstelling van politici en sociologen en de beschrijving van de situatie in Nederland door Lisette en Marjolein sluit naadloos bij dit actuele maatschappelijke debat aan.'

Dick Houtman, hoogleraar Cultuursociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

'Lisette en Marjolein geven een aardige beschrijving van het integratievraagstuk en illustreren dat aan de hand van de integratie van asielzoekers.'

Peter Mascini, universitair docent Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

'Dit werkstuk geeft een verkenning van een aantal aspecten van immigratie en integratie in het tegenwoordige Nederland. Het laat zien dat immigratie en integratie van alle tijden is. Het bespreekt de centrale rol die de overheid hierbij heeft in opvang en inburgering. De vraag of integratie is gelukt, wordt in het laatste hoofdstuk gesteld. Een echte beoordeling van dit proces kan natuurlijk pas veel later worden gegeven – de eerste inventarisatie van meningen geeft voor dit moment een goed startpunt voor verdere discussie.'

Theo van Tilburg, hoogleraar Sociologie en Sociale Gerontologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

'Een heldere en precieze beschrijving van een voor inburgeraars zelf ingrijpend en aangrijpend proces.'

Geert de Vries, universitair hoofddocent Sociologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

'In dit profielwerkstuk Maatschappijleer wordt een verdieping aan de verplichte examenstof over de multiculturele samenleving gegeven. Hoewel er misschien toch beter eenduidig voor alleen de problematiek van de asielmigranten had kunnen worden gekozen, vind ik het werkstuk een overtuigende winnaar, met name vanwege het eigen enquêteonderzoek.'

Arthur Pormes, docent Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen aan Regionale Scholengemeenschap Brokdele te Breukelen en voorzitter van de NVLM.

Het winnende vwo-werkstuk is geschreven door Shirley van der Maarel van het Dalton College in Voorburg en draagt de titel *Waarom geloven mensen in een God?*. De juryleden stelden het volgende over dit werkstuk:

'Friedrich Nietzsche mag dan hebben gesteld dat "God dood is", maar Shirley laat zien dat de invloed van religie nog steeds aanzienlijk is. Zij heeft een grote en interessante vraag centraal durven stellen, die haar brengt tot een mooie analyse van de veranderende rol van religie in moderne westerse samenlevingen.'

Dick Houtman

'Hier is duidelijk een ambitieuze leerlinge aan het werk, die op een bewonderenswaardige wijze greep weet te houden op een topzware probleemstelling en die daarom fluitend als eerste de finish haalt.'

Peter Mascini

'Nederland is één van de meest geseculariseerde landen in de wereld, en overall wordt godsdienst belangrijker. Door de mondialisering krijgen we ook in Nederland weer meer met godsdienst te maken. Nieuwe of geïmporteerde religieuze belevingen krijgen voet aan de grond. In dit interessante werkstuk wordt een gedocumenteerd en overzichtelijk antwoord gegeven op de vraag waarom mensen in een god geloven.'

Theo van Tilburg

'Een mooie combinatie van een sociaalwetenschappelijke benadering met een persoonlijke zoektocht naar de betekenis van godsdienst.'

Geert de Vries

'In dit helder gestructureerde profielwerkstuk wordt een relevante vraag centraal gesteld. Shirley's speurtocht naar de veranderende rol en betekenis van geloven in God in onze West-

Europese samenleving heeft zij op basis van een gedegen literatuurstudie uitgevoerd. Daarbij heeft zij duidelijk grip op die godsdienstsociologische literatuur gekregen en op basis daarvan antwoorden op haar deelvragen geformuleerd.'

Arthur Pormes

Prijsuitreiking

De prijsuitreiking vond plaats in het luchthavenrestaurant Flantuas op Lelystad Airport. Hier kwamen de winnaressen, hun familie en begeleidende docenten samen onder het genot van een hapje en een drankje. Na een openingswoord van NVLM-voorzitter Pormes overhandigde staatssecretaris Van Bijsterveldt de certificaten aan de prijswinnaressen Van der Lee en Schenkeveld. De staatssecretaris pree de leerlingen omdat ze een lastig en actueel onderwerp voor hun profielwerkstuk hadden gekozen, iets dat volgens haar van een grote maatschappelijke betrokkenheid getuigt. Ook benadrukte Van Bijsterveldt het belang van de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen bij de maatschappelijke bewustwording van jongeren. Ten slotte gaf ze aan dat een prijs voor het beste profielwerkstuk een mooi initiatief is om leerlingen tot prestaties van hoog niveau aan te zetten.

Na de prijsuitreiking volgde een rondvlucht in een vliegtuig om onze samenleving eens van een afstandje te kunnen bekijken. De staatssecretaris vergezelde de prijswinnaars tijdens deze vlucht. Zij spraken onder andere over het geschreven profielwerkstuk en de ervaringen in het onderwijs. Er wachtte ook een verrassing voor de havo-winnaressen: zij mochten zelf het vliegtuig besturen! Dit leidde tot een mooie en gezellige vlucht boven

Foto: Nella Stark

het IJsselmeer, waarvan door dagblad *Sp!ts* verslag is gedaan.

Helaas kon de vwo-winnares Van der Maarel, vanwege een reis naar China, niet aanwezig zijn op deze feestelijke dag. Staatssecretaris Van Bijsterveldt vertelde dat ze haar zal uitnodigen om een dag met haar mee te lopen als zij een bezoek aan de Tweede Kamer brengt. Bij deze gelegenheid zal zij de vwo-prijswinnares alsnog het certificaat overhandigen. Ook krijgt de prijswinnares – in lijn van het onderwerp van haar profielwerkstuk – het boek *Paradoxen van Modernisering* van cultuursocioloog Stef Aupers aangeboden, waarin Van Bijsterveldt een mooie opdracht zal schrijven.

Volgend jaar weer!

Er kan worden teruggekeken op een mooie tweede wedstrijd en een prachtige prijsuitreiking. Alle reden om in het schooljaar 2008–2009 weer opnieuw een wedstrijd uit te schrijven voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen. Een profielwerkstuk kan betrekking hebben op Maatschappijwetenschappen, maar ook op een combinatie van een ander (groot) vak en het verplichte vak Maatschappijleer. Docenten kunnen hun leerlingen hier aan het begin van het schooljaar al op wijzen. Zij kunnen dan een profielwerkstuk schrijven binnen een mooi en interessant vak en kans maken op een avontuurlijke prijs.

Hans Teunissen is vice-voorzitter Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM).

(Foto: Koen van Rossum)

Eindeloze zomerrust

Ooit ben ik opgehouden mijn gal te spuwen over de vele en lange schoolvakanties. Niet dat ik me ermee heb verzoend. Integendeel, ik zie er nog steeds de oorzaak in van veel onderwijsmisère. Ik

verloor de moed toen mijn vurig pleidooi het tegengestelde effect teweeg leek te brengen: niet de schoolvakanties werden korter, maar alle andere sectoren in economie en maatschappij gingen het slechte voorbeeld volgen. CAO's strooiden zo kwistig met vrije dagen, dat veel werknemers niet eens meer in staat zijn ze op te maken, al gaan ze drie keer per jaar met vakantie.

Geen enkel rapport over de financieel-economische problemen in de nabije toekomst, zoals recentelijk dat van de Commissie Bakker over vergrijzing en arbeidsparticipatie, doet de suggestie de vakantieduur te verkorten.

Men haalt van alles van stal: verhogen van de pensioenleeftijd, import van Bulgaren, minder ontslagbescherming, het lijkt of er geen taboe meer heilig is. Behalve één dan: De Vakantie! Daar durft geen politicus aan te komen. Korte werkweken en lange betaalde vakanties zijn de tekenen van verwendheid en decadentie die altijd aan een economische neergang voorafgaan. Onze generatie is de *jeunesse dorée* van de naoorlogse wederopbouw. Achterover geleund verteren we de welvaart waarvoor onze vaders hebben kromgelegd, terwijl Chinezen en Indiërs ons links en rechts inhalen.

Waarom is de Amerikaanse economie, die zich van crisis naar crisis lijkt te bewegen, in werkelijkheid zoveel veerkrachtiger en concurrerender dan de oude Europese? Er wordt daar veel langer en harder gewerkt. Ook in het onderwijs.

Grom

Van kwartetspel tot YouTube

LIEKE MEIJS

Maatschappij & Politiek worstelt op gezette tijden met de vraag of de rubriek Lesmateriaal nog wel van deze tijd is. Hebben docenten Maatschappijleer nog wel behoefte aan aanvullend lesmateriaal in papieren vorm? Levert een kwartiertje zoeken op het internet niet sneller digitale opdrachten op waarover leerlingen met één druk op de knop kunnen beschikken? Om te bezien wat er voor docenten aan materiaal op internet is te vinden, bezocht de redactie de leermiddelendatabase van de vakcommunity Maatschappijleer.

De vakcommunities zijn een initiatief van De Digitale school en Kennisnet. Zij bieden mensen die beroepsmatig bij een vak zijn betrokken een platform om met elkaar van gedachten te wisselen (ledenforum) en om informatie en materialen aan elkaar beschikbaar te stellen. Net als elk ander vak heeft ook Maatschappijleer een eigen vakcommunity-lokaal (http://digischool.kennisnet.nl/community_ma), met 354 leermiddelen en Fred Luyben als trouwe beheerder. De internetpagina bestaat uit twee delen: één deel is afgeschermd en alleen beschikbaar voor leden, het andere deel staat open voor iedereen. Daarnaast is er voor de leerlingen het vaklokaal (www.digischool.nl/ma). Er

zijn geen voorwaarden aan lidmaatschap van de vakcommunity verbonden. Aanmelding en keuze van een wachtwoord is voldoende. Op het open deel van de internetpagina zijn ook al leermiddelen te vinden. Onder *Leermiddelen online* zijn interactieve leergangen, lesbladen of ander materiaal opgenomen. Het zijn hoofdzakelijk hele lespakketten, waarop het woord *interactief* niet van toepassing is. Wel kunnen docenten er zelf een selectie uit halen, het materiaal aanpassen of aanvullen.

Interactief

Echt interactief is de categorie *interactief internet*. Daar zijn allerlei spellen, quizen en kleine testen te vinden,

zoals de grote vooroordelen- en discriminatietest, de persoonlijke milieutest, maar ook de Strafkamer van het Openbaar Ministerie. Deze laatste test laat leerlingen in een beschreven casus een strafmaat bepalen en is al bekend van de opdrachten uit de maatschappijleerboeken, maar in deze interactieve vorm krijgen leerlingen steeds aanvullende informatie, ook van de kant van het Openbaar Ministerie. Leerlingen krijgen elke keer de kans hun strafmaat te herzien en de mogelijkheid om aanvullende informatie op te zoeken. Tot slot volgen de overwegingen van de officier van Justitie en de uitspraak van de rechter.

Proeftoetsen zijn ook in ruime mate voorhanden. De interactieve toetsen, die leerlingen meteen hun scores geven, zijn vooral geschikt als proeftoetsen. Leerlingen zien meteen welke vragen ze nog niet juist kunnen beantwoorden. Om echt zelf toetsen samen te stellen is voor de docenten de *toetsenbank* opgenomen. De docent kan geboden vragen selecteren welke geschikt zijn voor een proefwerk. ICT Noord, een samenwerkingsverband van 45 scholen, de Rijksuniversiteit Groningen en Noordelijke Hogeschool Leeuwarden hebben de vakpagina verrijkt met veertig praktische opdrachten voor de havo/vwo-bovenbouw.

Om een idee te krijgen van hetgeen de database zoal aan leermiddelen biedt, krijgt iedere bezoeker van de maatschappijleerpagina inzage in de laatste inzendingen van leermiddelen (zie: *Docenten en Leermiddelendatabase*). Een zeer gevarieerde mix van opdrachten stond 1 juli jongstleden op de pagina: drie krantenartikelen met opdracht over het recente integratiebeleid, maar ook een inhaal-

schoolexamen voor havo-4 en een *webquest* over het poldermodel met oude informatie uit 2004.

David797979

Inzicht in het hele aanbod van leermiddelen krijgt men pas als in het afgeschermd deel wordt ingelogd. Een zoekfunctie helpt de gebruiker om snel bij het gezochte lesmateriaal uit te komen. Een selectie kan worden gemaakt uit *domeinen*, *vaardigheden*, *methoden*, *niveau* en *type*. Er staan elf maatschappijleerdomeinen: de bekende thema's van Maatschappijleer en de domeinen uit het vmbo. Vreemd dat daar het vmbo-domein Sociale Verschillen ontbreekt. Per domein loopt het aantal leermiddelen uiteen: de meeste leermiddelen betreffen het domein Politieke Besluitvorming (74), de minste ontwikke-

lingssamenwerking (8). In de categorie *vaardigheden* kan men uit negen verschillende vaardigheden kiezen: van 'het gebruiken van de benaderingswijze' tot het 'analyseren van informatie'. De vaardigheid 'beleidsanalyse uitvoeren' roept nieuwsgierigheid op, maar de gerangschikte leermiddelen betreffen het doen van onderzoek, en een enquête multiculturele samenleving die door leerlingen is gemaakt. De keuze voor *niveau* en *methode* spreekt vanzelf. Bij *type* kan een keuze worden gemaakt uit leerlingenopdracht, toets of docentmateriaal, maar heel scherp is het verschil tussen leerlingenopdracht en docentmateriaal niet te maken. Soms staan bij de leerlingenopdracht ook al de aanwijzingen voor de docent. De geboden leermiddelen zijn heel

divers: uiteenlopend van een slordig half A4'tje met vragen van een docent tot een heel lespakket, simulatiespel of kwartetspel. De mogelijkheid wordt steeds geboden om een oordeel over het geboden leermiddel uit te spreken en er een reactie op te geven, maar dit komt nauwelijks voor. Dat is jammer, het zou de kwaliteit van het aanbod verbeteren als bezoekers hun ervaringen zouden weergeven. Op de internetpagina is tevens zichtbaar hoe vaak een leermiddel is geraadpleegd. Enkele uitschieters naar boven: 465 keer zijn de *YouTube*-filmpjes van David797979 bekeken waarin deze docent Maatschappijleer examenstof voor de theoretische leerweg uitlegt. Het gemiddeld aantal docentbezoeken per leermiddel ligt echter tussen 50 en 150.

Selectie

Het grote voordeel van deze *database* boven een zoektocht op het internet, is dat de leermiddelen al zijn geselecteerd en gerubriceerd. Omdat de makers veelal zelf maatschappijleerdocenten zijn – die vaak ook vermelden welke methode ze gebruiken – zal de praktische toepasbaarheid van deze leermiddelen groot zijn.

Het zou winst voor deze vakpagina opleveren als docenten vaker een oordeel over een bekeken leermiddel uitspreken. Dan zou ook een top tien van beste leermiddelen kunnen worden opgenomen, die iedere bezoeker bij zijn bezoek aan de internetpagina in één oogopslag zou kunnen zien.

Op pagina 27 vindt u een door de redactie uitgekozen leermiddel van de vakcommunity-pagina.

De internetpagina www.digischool.nl/ma bezit een groot arsenaal aan lesideeën voor de maatschappijleerdocent. Een docent kan er uren doorbrengen, vooral omdat een goed overzicht ontbreekt. De redactie van *Maatschappij & Politiek* heeft het heft in eigen handen genomen en voor u de tien beste leermiddelen – in volgorde van waardering – op een rij gezet.

1. Eigen politieke partij oprichten en Tweede Kamer naspelen (met stip bovenaan)

Te vinden onder: thema Macht en Zeggenschap / thema Politieke Besluitvorming

De leerling richt een eigen politieke partij op en speelt de Tweede Kamer na. Onder het thema Macht en Zeggenschap zijn verschillende opdrachten te vinden waarin leerlingen een eigen politieke partij moeten oprichten. Deze opdracht houdt daar echter niet op. Dit lesmateriaal laat de leerlingen vanuit een bepaald maatschappelijk probleem politieke partijen bedenken. Het laat de leerlingen het maatschappelijke probleem analyseren en een eigen oplossing bedenken. De andere opdrachten laten de groepen leerlingen slechts hun politieke partij presenteren. Een belangrijke meerwaarde is dat deze opdracht het publiek de mogelijkheid geeft *Kamervragen* over de gepresenteerde oplossing te stellen. Tot slot mag de groep de beste oplossing kiezen of eventueel een compromis bedenken.

2. Elke school zijn grondwet

Te vinden onder: thema Politieke Besluitvorming

Leerlingen maken in groepen van vier een grondwet voor hun eigen school. De leerling leest een artikel over het idee van pedagoog Micha de Winter om leerlingen een eigen grondwet voor hun school te laten schrijven. Vervolgens ontwerpen de leerlingen op grond van een aantal eisen een eigen schoolgrondwet. Deze grondwet moet tien artikelen over onderwerpen als mp3-speler, hoofddoekjes en mobiele telefoons bevatten. Ook moeten de leerlingen drie grondrechten uit de Nederlandse Grondwet overnemen en deze naar de eigen schoolsituatie omzetten.

3. Normen en waarden

Te vinden onder: thema Cultuur en Socialisatie

Negen kopieerbare lessuggesties van *Krant in de Klas*. Negen korte opdrachten laten leerlingen aan de hand van nieuwsberichten nadenken over normen en waarden. Zo moeten leerlingen uit verschillende berichten de bijbehorende

waarde halen en een top vijf van de eigen waarden samenstellen. Een andere opdracht laat de leerlingen door nieuwsberichten uit verschillende landen waarden vergelijken.

4. Dit ben ik

Te vinden onder: thema Cultuur en Socialisatie

Leerlingen maken een poster over zichzelf. De leerling past in een poster begrippen uit het thema Cultuur en socialisatie op zichzelf toe. Zo beschrijven de leerlingen in hun poster hun aangeboren en aangeleerde eigenschappen, de straffen die ze thuis en van een andere institutie zijn tegengekomen en de eigen waarden en normen.

5. Reclame ontwerpen

Te vinden onder: thema Massamedia

Leerlingen ontwerpen een eigen reclame. De opdracht begint met een korte beschrijving van reclame: het doel van reclame, de (on)bewuste boodschap en de trucs die in reclames worden gebruikt. Vervolgens kiezen de leerlingen een zelfverzonnen of bestaand product. Hiervoor ontwerpen de leerlingen een reclame naar keuze (advertentie, televisiespot of radioreclame), waarin minimaal drie reclametrucs moeten zijn verwerkt.

6. Actieposter maken

Te vinden onder: thema Politieke Besluitvorming

De leerling maakt een actieposter. Voor vmbo-basisberoepsgerichte leerweg. De

leerling maakt een poster voor een demonstratie. De poster moet door middel van een afbeelding en een slogan duidelijk maken waar de leerling tegen demonstreert en wat de leerling met de demonstratie wil bereiken.

7. Vooroordelen op de werkvloer

Te vinden onder: thema Mens en Werk / Multiculturele Samenleving

De leerling filtert uit een gesprek tussen een werknemer en werkgever de vooroordelen en stereotypen. De opdracht gaat uit van een gesprek tussen de Marokkaanse jongen Karim en zijn baas. Aan de leerling de taak uit het gesprek de vooroordelen en de stereotypen te halen die de baas ten opzichte van Karim heeft. Waar zouden deze vooroordelen vandaan komen?

8. Doelgroepen van tijdschriften

Te vinden onder: thema Massamedia

Leerlingen analyseren de doelgroep van het tijdschrift. In deze opdracht krijgt de leerling zes covers van tijdschriften te zien. Aan de leerlingen de taak om te beargumenteren welke doelgroep het tijdschrift heeft.

9. Poster/collage van jongerenculturen

Te vinden onder: thema Beeldvorming en Stereotypering / thema Cultuur en Socialisatie

Leerlingen maken een poster over een jongerencultuur. De opdracht gaat uit van de kennis over de begrippen *cultuur*, *subcultuur* en *jongerencultuur*. De leerlingen kiezen in tweetallen één jongerencultuur uit waarover ze een poster maken. In de poster moeten de belangrijkste kenmerken, idealen, hobby's, muziek, uiterlijke kenmerken en het ontstaan van de cultuur naar voren komen. Vervolgens presenteren de groepjes de poster aan elkaar.

10. Religie kwartetspel

Te vinden onder: thema Cultuur en Socialisatie

Kwartetspel over zes verschillende religies. Dit Excel-bestand bevat een compleet kwartetspel waarin leerlingen vier kenmerken moeten verzamelen van de religies katholicisme, protestantisme, jodendom, islam, boeddhisme en hindoeïsme. Zo bestaat een volledig kwartet van de islam uit de kenmerken koran, moskee, Suikerfeest en Mekka. Elk kenmerk is van een afbeelding voorzien. Een leuke tip is om leerlingen zelf een kwartetspel te laten maken.

De leermiddelen zijn te vinden in de *Leermiddelendatabase*, het gedeelte van digischool waarvoor de docent zich moet aanmelden.

Christine Elout

Solidariteit staat niet ter discussie

HESSEL NIEUWELINK

De verzorgingsstaat is niet meer van deze tijd. Toenevende individualisering en globalisering zijn daar belangrijke oorzaken van. In discussies rondom de houdbaarheid van de verzorgingsstaat zijn dit veel gehoorde stellingen. Wat globalisering en individualisering dan precies betekenen, wordt veelal niet duidelijk, noch hun precieze relatie tot de verzorgingsstaat.

In hun nieuwste boek *Voor elkaar of uit elkaar?* bekijken Paul de Beer en Ferry Koster (beiden verbonden aan het Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies) of er bewijs bestaat voor de stelling dat individualisering en globalisering de verzorgingsstaat ondermijnen. Zij komen tot de conclusie dat het allemaal wel meevalt met de bedreigingen voor de (georganiseerde) solidariteit. De kracht van dit boek schuilt er in dat zij de discussies omtrent solidariteit een empirische basis geven. Dat is een onmisbaar element in elke discussie en dit boek is dan ook zeer geschikt als basis voor lessen Maatschappijleer.

Paul de Beer en Ferry Koster, **Voor elkaar of uit elkaar? Individualisering, globalisering en solidariteit**, Aksant/De Burcht, Amsterdam 2007, 244 pagina's, ISBN: 978-90-5260-272-1, Prijs: € 24,90.

Afname van solidariteit?

Dit helder gestructureerde boek begint met een omschrijving van het begrip *solidariteit* waarbij wordt gekeken of de verschillende vormen van *solidair gedrag* de afgelopen dertig jaar zijn toegenomen of afgenomen. De schrijvers komen tot de conclusie dat in algemene zin het solidaire gedrag in Nederland betrekkelijk stabiel is. Hoewel de meeste vormen van verplichte solidariteit (zoals werknemersverzekeringen) vanaf de jaren tachtig afnamen, geldt dit niet voor vrijwillige vormen van solidariteit (zoals vrijwilligerswerk en fondsenwerving) en evenmin voor de *bereidheid* om belasting te betalen.

Betekenen van individualisering

Op basis van een literatuurstudie komen de auteurs tot de conclusie dat er vier definities van individualisering moeten worden onderscheiden:

1. *detraditionalisering*: de afname van het lidmaatschap van traditionele instituties, zoals het traditionele gezin, de kerk en politieke partijen;
2. *modernisering*: de toename van het bestaan van *moderne* opvattingen, zoals gelijkheid van alle burgers en het recht op individuele keuze;
3. *emancipatie*: de toename van individuele keuzevrijheid doordat de invloed van instituties op individuele voorkeuren en gedrag afneemt. Op basis van

persoonskenmerken (leeftijd, geslacht, woonplaats, opleiding, levensovertuiging enzovoorts) wordt het dus moeilijker om iemands voorkeuren te bepalen; en

4. *heterogenisering*: in de samenleving ontstaat toenemende verscheidenheid, mensen denken in toenemende mate verschillend over maatschappelijke en individuele vraagstukken.

Op basis van hun empirische onderzoek komen de auteurs tot interessante conclusies. Er is vooral sprake van detraditionalisering, hoewel mensen in toenemende mate lid worden van *moderne* instituties. Tot in de jaren negentig was er een toename met betrekking tot modernisering. Deze trend is sindsdien gestabiliseerd. Voor een toename in emancipatie (gezien de hier gebruikte definitie) is amper bewijs. Als laatste stellen de auteurs dat er eerder sprake is van homogenisering dan heterogenisering, Nederlanders denken dus in toenemende mate hetzelfde over vraagstukken (dat lijkt overeen te komen met vaststellingen rondom modernisering). De conclusie moet dus zijn dat Nederlanders niet zo geïndividualiseerd zijn als veelal wordt gedacht. Wel is het waarschijnlijk zo dat veel mensen individualisme belangrijk vinden en het belang van keuzevrijheid benadrukken. De (vele) keuzen die mensen hebben, vullen zij echter (in toenemende mate) op eenzelfde wijze in.¹

Een somber beeld?

Als wordt gekeken naar de relatie tussen individualisering en solidariteit, dan blijkt vooral detraditionalisering negatieve effecten te hebben. Mensen die minder lid zijn van traditionele instituties, zijn in mindere mate bereid om op vrijwillige basis anderen te steunen, zeker als zij weten dat het hen meer zal kosten dan het zal opleveren (eezijdige solidariteit.) Eenzelfde beeld ontstaat rondom verplichte solidariteit. Hoewel dit een somber beeld geeft, moet hier direct een kanttekening worden geplaatst: lidmaatschap van *moderne* instituties zorgt eveneens voor een toename in solidair gedrag.

Modernisering geeft een iets gemengder beeld: mensen die moderne opvattingen hebben zijn minder eezijdig solidair op vrijwillige basis (vooral op de lokale gemeenschap gericht) maar zijn in grotere mate bereid om hogere belastingen te betalen en de inkomens meer te nivelleren. Daarnaast zijn zij bereid meer zaken te ondernemen waar zijzelf ook mogelijk belang bij hebben (tweezijdige solidariteit). Voor de andere twee vormen van solidariteit konden de auteurs geen aantoonbare relatie vinden.

De gevolgen van individualisering – voor zover deze dus al plaatsvindt – voor solidariteit zijn dus beperkt te noemen en lang niet altijd negatief.

Openheid van Nederland

Het kenmerkende aan globalisering is dat het geen rekening houdt met landsgrenzen. Het is dan ook niet mogelijk om te zeggen of Nederland globaliseert. De auteurs gebruiken daarom de term *openheid*, die ze vervolgens in een politieke, sociale en economische component opsplitsen. Hoewel de economische openheid van Nederland tijdens de jaren tachtig en negentig flink toenam, is die sinds 2000 afgenomen. Het aantal handelsbeperkingen is toegenomen of

het economische verkeer is afgenomen. De sociale openheid van Nederland (net als het gemiddelde voor alle landen) is sinds de jaren zeventig flink toegenomen. Zo hebben Nederlanders steeds meer persoonlijk contact met mensen buiten Nederland. Met betrekking tot de politieke openheid is Nederland al jaren tamelijk stabiel, en het aantal landen dat politiek opener is neemt toe. Aan de ene kant is dat begrijpelijk omdat die openheid aan de hand van het aantal ambassades in een land wordt gemeten, aan de andere kant is het opmerkelijk omdat ook het lidmaatschap van internationale organisaties wordt meegeteld, evenals het aantal vredesmissies waaraan een land deelneemt. Steeds meer staten (waaronder de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, maar ook Rusland en Oostenrijk) zijn dus sterker internationaal georiënteerd dan Nederland.

Openheid en solidair gedrag

De auteurs hebben onderzocht wat de gevolgen zijn voor solidariteit met ouderen, zieken en immigranten. De gevolgen voor de eerste twee groepen zijn vrijwel identiek: openheid zorgt ervoor dat er minder bereidheid tot verplichte solidariteit is, terwijl de voorkeur voor vrijwillige solidariteit toeneemt. Met betrekking tot solidariteit met immigranten is het opvallend dat de vormen van openheid tot gevolg hebben dat er een toename is in de bereidheid tot vrijwillige solidariteit, maar dat verplichte solidariteit ongeveer gelijk blijft. Mensen die in een omgeving wonen die erg *open* is, zijn dus eerder bereid solidair te zijn met immigranten. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat slechts een kwart van de respondenten (uit 26 landen) aangaf solidair met immigranten te zijn. Voor ouderen en zieken lag dat bijna twee keer zo hoog.

Op basis van dit onderzoek kan worden gezegd dat globalisering niet tot een afname van solidariteit leidt maar dat mensen die wel in sterkere mate zelf willen regelen en dus in mindere mate aan de onpersoonlijke instellingen van de verzorgingsstaat willen *uitbesteden*.

Ontwikkelingsrichtingen

In algemene zin concluderen de auteurs dat er dus ten tijde van globalisering en individualisering verschillende *ontwikkelingsrichtingen* zijn voor de verzorgingsstaten, van een lokaal georganiseerde *verzorgingsstad* tot een op Europees niveau georganiseerde *Europese verzorgingsstaat*. Wanneer politici en bestuurders dit boek hebben gelezen, weten zij dat zowel individualisering als globalisering niet tot aanpassing van voorzieningen dwingen. Zij zijn dus genoodzaakt betere argumenten te zoeken.

Dit boek biedt docenten Maatschappijleer bij thema's als verzorgingsstaat, arbeid en het economische domein van burgerschapscompetenties, goede handvatten bij de voorbereiding van de les. De auteurs geven een helder overzicht van belangrijke theoretisch en empirische aspecten van de hier besproken thematiek.

De belangrijkste beperking van het boek is echter dat de auteurs veel aandacht besteden aan gespecialiseerde, methodologische vraagstukken die eigenlijk alleen interessant zijn voor goed ingevoerde wetenschappers. Dat daargelaten is dit een zeer leesbaar en bruikbaar boek.

Noot

1. Zie: Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp, *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*, Van Gennep, Amsterdam 2004.

Commissie Maatschappijwetenschappen

In juni heeft het NVLM-bestuur een voordracht gedaan voor de vervolgc commissie die het door de Commissie Schnabel gemaakte examenprogramma Maatschappijwetenschappen verder gaat uitwerken. De vervolgc commissie, die ook onder leiding van Paul Schnabel zal staan, wordt in september ingesteld door staatssecretaris Marja van Bijsterveldt, maar informeel hebben wij reeds van het Ministerie van Onderwijs begrepen dat zij onze voordracht zal volgen. Wij gaan er dus vanuit dat de vervolgc commissie na de zomervakantie snel aan de slag kan, zodat aan het eind van het schooljaar de examenprogramma's voor havo en vwo gereed zijn. Daarna kan dan een commissie van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO) aan de slag met productie van een syllabus Maatschappijwetenschappen.

MBO

In de vorige *Maatschappij & Politiek* schreef het bestuur dat de NVLM is gevraagd om een voorstel tot aanscherping van het document *Leren, Loopbaan en Burgerschap* te schrijven, met een uitgewerkte kenniscomponent. Begin juli heeft het NVLM-bestuur een notitie over dit onderwerp doen toekomen aan onze gesprekspartners in dit kader: het Ministerie van Onderwijs, Vereniging van kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven (COLO) en de MBO Raad. De notitie

bevat kenniselementen die volgens de NVLM een noodzakelijke basis vormen voor de burgerschapscompetenties.

Voorbeelden zijn:

- de (belangrijkste Nederlandse) politieke stromingen en hun maatschappelijke agenda's;
- de rol van de overheid op het gebied van arbeid en de verzorgingsstaat;
- de invloed van de media op het bestedingspatroon van consumenten, en de rol van reclame daarbij; en
- culturele en sociaaleconomische oorzaken voor spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen.

Daarnaast pleiten wij voor een – per kwalificatieniveau verschillend – minimumniveau aan burgerschapscompetenties en de invoering van een examen voor burgerschapscompetenties. U vindt de volledige notitie op de internetpagina www.nvml.nl.

Gammacanon Volkskrant

Op initiatief van het NVLM-bestuur komt er in 2009 een gammacanon in de Volkskrant. Na het succes van de bètacanon over natuurwetenschappelijke onderwerpen, volgt er in 2009 een serie van vijftig afleveringen over de Maatschappijwetenschappen. In de tweede helft van dit jaar gaat een commissie van gammawetenschappers, ook onder leiding van Paul Schnabel, bepalen wat iedereen van de Maatschappijwetenschappen moet weten. Maatschappijwetenschappen wordt in de canon ruim opgevat: naast Sociologie, Politicologie en Culturele Antropologie zal er ook aandacht zijn voor Economie, Psychologie en (waarschijnlijk) Rechten.

Examens tweede tijdvak

Sinds enkele jaren wordt het tweede

tijdvak van de examens Maatschappijleer 2 (vmbo) en Maatschappijwetenschappen (havo/vwo) geheimgehouden. Als gevolg daarvan ontbreekt het docenten vaak aan oefenexamens voor lesgebruik. In de vorige mededelingen schreef het bestuur dat de NVLM de CEVO in een brief heeft verzocht de tweede tijdvakexamens weer openbaar te maken. In een reactie schrijft de secretaris van de CEVO dat de examens van vrijwel alle vakken met minder dan honderd kandidaten in het tweede tijdvak worden afgenomen door de staatsexamencommissie. Die examens blijven dus geheim, en dat geldt ook voor Maatschappijleer 2 en Maatschappijwetenschappen. Hierin zal voorlopig geen verandering komen, omdat de productie van nieuwe herexamens voor een beperkt aantal leerlingen veel geld zou kosten. De CEVO geeft wel aan dat er meer oefenmateriaal beschikbaar komt omdat de examen-

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
telefoon: 0346-262888

e-mail: a.pormes@brokled.nl

Coen Gelinck, secretaris
Nieuwe Prinsengracht 78 I

1018 VV Amsterdam

telefoon: 06-40755812

e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481

e-mail: tstroobach@hotmail.nl

Hans Teunissen, vice-voorzitter
h.teunissen@denassau.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie
telefoon: 06-45318347

e-mail: ingridfaas@gmail.com

Rob van Otterdijk
r.vanotterdijk@chello.nl

Regula Rexwinkel
rexraats@planet.nl

Felix van Vugt
felix.vanvugt@tiscali.nl

www.nvml.nl

Girekening NVLM: 1889654

domeinen in het centraal examen de komende jaren niet veranderen.

Inmiddels heeft het NVLM-bestuur een afspraak met Thieme Meulenhoff om te onderzoeken of zij bereid zouden zijn voor Maatschappijwetenschappen en/of Maatschappijleer 2 een examenbundel te publiceren.

Coen Gelinck

Ontwikkelingssamenwerking online

Geen saaie lessen over armoede en ontwikkeling,

maar online leren via filmpjes, foto's en e-mails over het dagelijks leven van leeftijdgenoten uit Zuid-Afrika, Guatemala en Ethiopië. *Buzz the World* is een online-lesprogramma van ontwikkelingsorganisatie Cordaid en is bestemd voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Leerlingen ontdekken via allerlei opdrachten hoe leeftijdgenoten elders leven en hoe zij zelf hun leefomstandigheden verbeteren.

Het onderwijsdossier (te vinden op www.buzztheworld.nl) sluit aan bij de kerndoelen voor het leergebied Mens & Maatschappij. Het is te gebruiken binnen specifieke vakken, maar is ook geschikt voor vakoverstijgend of projectmatig gebruik. Bij *Buzz the World* loggen leerlingen gratis in met een persoonlijke code. Ze maken een lifestyle-test, waarvan de uitkomst bepaalt hoe hun leerroute eruit ziet. Die sluit aan bij hun eigen lifestyle en niveau en is daarmee geschikt voor leerlingen van vmbo tot vwo.

De afgelopen schooljaren werkten al vele scholen enthousiast met *Buzz the World*. Een docente Maatschappijleer uit Roermond: 'Buzz the World past goed binnen het vakgebied en laat leerlingen nadenken over verschillen en overeenkomsten tussen hier en daar'. Voor aanmeldingen en een korte demo: www.buzztheworld.nl of neem contact op met Lenneke Muller (lmul@cordaid.nl of 070-3136280).

Mensenrechtenspel

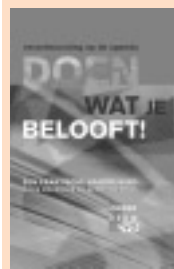
Eind mei 2008 presenteerde Amnesty International een nieuw lespakket voor jongeren in het voortgezet onderwijs. Met *Reality Check!* wil Amnesty International op een positieve, interactieve manier jongeren bewust maken van het belang van het bestaan en de bescherming van de mensenrechten.

Het spel bestaat uit karakterbeschrijvingen en een situatieschets waarin iemands

rechten in het geding zijn. Deelnemers krijgen een karakterkaartje en spelen met behulp van de beschrijving hun rol binnen de situatieschets. Andere leerlingen kunnen ingrijpen als het volgens hen in de realiteit anders zou gaan.

Het spel behandelt drie thema's: *discriminatie, vrijheid van meningsuiting en veiligheid*. Een thema wordt afgesloten met een discussie, een opdrachtblad, informatie-overdracht en een afsluitende thematische activiteit. Bij het spel hoort een instructievideo. De mensenrechtenles wordt door een scholenwerker begeleid. Alle cases uit het spel zijn geschikt voor de onder- en bovenbouw. *Reality Check!* sluit aan bij lesdoelen van Mens & Maatschappij, Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Voor meer informatie en/of beeldmateriaal: Yvette Hoogerwerf (y.hoogerwerf@amnesty.nl).

Doen wat je belooft!

Begin mei publiceerde Onderbouw-VO *Doen wat je belooft!*. Deze praktische handreiking over horizontale verantwoording voor docenten en schoolleiders geeft scholen

handvatten om het thema *horizontale verantwoording* op hun agenda te plaatsen en er op een zinvolle wijze inhoud en vorm aan te geven.

De handreiking neemt de beloften van de school als uitgangspunt voor horizontale verantwoording. Hierbij richt zij zich op het organiseren van de dialoog met belanghebbenden: 'Vinden zij dat de school doet wat zij belooft?'. Dit gesprek kan worden vormgegeven in verschillende soorten activiteiten (open dagen, docentengesprekken, voorlichtingsavonden, enzovoort).

De handreiking bestaat uit een brochure en een cd-rom. De brochure begint met een beschouwende verkenning van het thema. Daarna werkt de tekst via praktische voorbeelden toe naar een korte handleiding bij het cd-romprogramma waarmee scholen concrete verantwoordingsactiviteiten kunnen plannen.

Scholen ontvangen twee exemplaren van de handreiking. Tevens is de brochure met de cd-rom te bestellen via de internetpagina van het Logistiek Centrum Onderwijs: www.lcowijzer.nl.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

Wim Achterberg

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementenprijs M & P

€42,50 per jaar, Studenten €36,90 scholen en instellingen €46,70. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,70 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht.

Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

